

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Στέφανος Γλεντής   Ελευθέριος Μαραγκουδάκης
Νίκος Νικολόπουλος   Μαρία Νικολοπούλου

ΙΣΤΟΡΙΑ Ε΄ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

Στα βυζαντινά χρόνια

Στα βυζαντινά χρόνια

ΙΣΤΟΡΙΑ Ε΄ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

ΕΡΓΟ ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΟΥΜΕΝΟ 75% ΑΠΟ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
ΚΑΙ 25% ΑΠΟ ΕΘΝΙΚΟΥΣ ΠΟΡΟΥΣ

ISBN 960-06-1820-8

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

Ιστορία Ε΄ Δημοτικού
Στα Βυζαντινά Χρόνια

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Στέφανος Γλεντής
Εκπαιδευτικός Π.Ε.
Ελευθέριος Μαραγκουδάκης
Εκπαιδευτικός Π.Ε.
Νίκος Νικολόπουλος
Επίτ. Σχολικός Σύμβουλος Π.Ε.
Μαρία Νικολοπούλου
Εκπαιδευτικός Δ.Ε.

ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

Απόστολος Παπαϊωάννου
Αναπλ. Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
Αντώνιος Παυλίδης
Σχολικός Σύμβουλος
Μαρία Παναγιωτοπούλου
Εκπαιδευτικός Π.Ε.

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ-ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗ

Φώτιος Τσίτσος
Σκιτσογράφος - Εικονογράφος

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Γεωργία Ρογάρη
Φιλολόγος

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ
ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ

Γιάννης Παπαρηγορίου
Σύμβουλος Π.Ι.

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ

Γιάννης Παπαρηγορίου
Σύμβουλος Π.Ι.

ΕΞΩΦΥΛΛΟ

Τέτα (ή Σεβαστιανή) Μακρή
Εικαστικός Καλλιτέχνης

ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ
ΕΡΓΑΣΙΕΣ

“ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ - MULTIMEDIA Α.Ε.”

Γ' Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ II / Ενέργεια 2.2.1 / Κατηγορία Πράξεων 2.2.1.α:
«Αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων»

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
Μιχάλης Αγ. Παπαδόπουλος
Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ
Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Πράξη με τίτλο:

«Συγγραφή νέων βιβλίων και παραγωγή
υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με βάση
το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Δημοτικό και το Νηπιαγωγείο»

Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου
Γεώργιος Τύπας
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Αναπληρωτής Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου
Γεώργιος Οικονόμου
Σύμβουλος Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και 25% από εθνικούς πόρους.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Στέφανος Γλεντής
Νίκος Νικολόπουλος

Ελευθέριος Μαραγκουδάκης
Μαρία Νικολοπούλου

Ιστορία Ε' Δημοτικού

Στα Βυζαντινά Χρόνια

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑ

Αγαπητά μας παιδιά της Ε΄ τάξης

Στις δύο προηγούμενες σχολικές χρονιές, στη Γ΄ και τη Δ΄ τάξη, ταξιδέψατε με τα βιβλία της Ιστορίας «**στα πολύ παλιά**» και στα «**αρχαία χρόνια**». Γνωρίσατε τόπους, λαούς και ανθρώπους. Ακούσατε, διαβάσατε και μάθατε πολλά για τη ζωή, τα έργα και τον πολιτισμό τους. Στις επισκέψεις σας στα μουσεία και κάποιους ιστορικούς τόπους της περιοχής σας γνωρίσατε από κοντά θαυμαστά δείγματα της ζωής και του πολιτισμού των προγόνων μας, από αυτές τις εποχές. Όλα αυτά πιστεύουμε ότι σας έκαναν καλούς φίλους του μαθήματος της ιστορίας.

Φέτος το γοητευτικό ταξίδι της ιστορίας συνεχίζεται «**στα βυζαντινά χρόνια**». Είναι μια μακρόχρονη περίοδος δεκαέξι αιώνων περίπου (146 π.Χ. - 1453 μ.Χ.). Στο χρονικό αυτό διάστημα συνέβησαν πολλά σημαντικά γεγονότα, ευχάριστα και δυσάρεστα. Τα περισσότερα από αυτά όμως έκαναν καλύτερη τη ζωή των ανθρώπων και κάποια από τα θετικά αποτελέσματά τους χαιρόμαστε και εμείς σήμερα. Η ζωή, τα έργα και ο πολιτισμός των ανθρώπων «στα βυζαντινά χρόνια», λοιπόν, θα είναι το θέμα της φετινής σας ιστορίας και του σχολικού σας βιβλίου.

Στις διδακτικές ενότητες του βιβλίου σας εκτός από τα κείμενα υπάρχουν εικόνες, χάρτες, ιστορικές γραμμές, και κείμενα-μαρτυρίες, τα οποία έγραψαν άνθρωποι που έζησαν εκείνη την εποχή. Όλα αυτά είναι σχετικά με τα κείμενα των μαθημάτων κι έχουν σκοπό να σας βοηθήσουν να τα κατανοήσετε. Πολλά από αυτά ακόμη είναι συνδεδεμένα με τις δραστηριότητες του τετραδίου εργασιών, για να σας βοηθήσουν στη καλύτερη μελέτη και πραγματοποίησή τους.

Ελπίζουμε ότι με το βιβλίο αυτό και με τη βοήθεια και των δασκάλων σας θα κάνετε και αυτή τη χρονιά ένα χρήσιμο και ευχάριστο «ιστορικό» ταξίδι και η θέα της ιστορίας των προγόνων μας, από το τρίτο σκαλί, το σκαλί των «βυζαντινών χρόνων», θα είναι γοητευτικότερη για σας εφέτος.

Καλή σχολική χρονιά.

Οι συγγραφείς του βιβλίου

Πώς εργαζόμαστε με το βιβλίο

Για να γνωρίσετε ευχάριστα τα βυζαντινά χρόνια, πρέπει να συνηθίσετε να εργαζέστε όχι μόνο με τα κείμενα των μαθημάτων, αλλά και με τα κείμενα-πηγές, τις εικόνες, τους ιστορικούς χάρτες και τις ιστορικές γραμμές που υπάρχουν σ' αυτά.

Τις **εικόνες** των μαθημάτων ακολουθούν οι υπότιτλοι (λεζάντες), που τις επεξηγούν και σας διευκολύνουν στην παρατήρησή τους. Γι' αυτό είναι καλό να τις μελετάτε και να τις συσχετίζετε με τις πληροφορίες των κειμένων.

Σε κάθε μάθημα υπάρχουν κάποια **κείμενα-πηγές** από την εποχή που εξετάζετε, που έχουν το σύμβολο

Προσπαθήστε να τα συσχετίσετε με τα γεγονότα του μαθήματος και να αντλήσετε περισσότερες πληροφορίες από αυτά. Οι εικόνες και οι πηγές είναι η φωνή του παρελθόντος και με λίγη προσοχή θα σας μιλήσει για πολλές γοητευτικές ιστορίες των Βυζαντινών.

Στους **ιστορικούς χάρτες** του βιβλίου σας σημειώνονται οι τόποι που συνέβησαν τα γεγονότα που εξετάζετε. Γι' αυτό, όταν το μάθημά σας μιλά γι' αυτούς, προσπαθήστε να τους εντοπίζετε στο χάρτη του βιβλίου σας ή της τάξης σας.

Η **ιστορική γραμμή** αντίστοιχα σας διευκολύνει να ορίσετε το χρόνο των γεγονότων. Με αφετηρία το χρόνο γέννησης του Χριστού πρέπει να τα επισημαίνετε στην ιστορική γραμμή του βιβλίου σας. Μια μεγάλη ιστορική γραμμή πρέπει να κατασκευάσετε και στην τάξη σας και να την ενημερώνετε συχνά.

Η **έντονη γραφή** κάποιων ονομάτων, λέξεων ή φράσεων θα σας βοηθήσει να εντοπίζετε τα σημαντικότερα σημεία του μαθήματος. Οι **υποσημειώσεις** που υπάρχουν στο κάτω μέρος κάποιων σελίδων του βιβλίου σας θα σας βοηθήσουν να κατανοήσετε καλύτερα κάποια άγνωστα ονόματα, λέξεις ή φράσεις που αναφέρονται στο μάθημά σας.

Εάν εργαστείτε έτσι, θα κατανοήσετε καλύτερα τα γεγονότα και θα αγαπήσετε περισσότερο την ιστορία. Ίσως θελήσετε να μάθετε κι άλλα για όσα σας προκάλεσαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Σημαντική βοήθεια σ' αυτό θα σας δώσουν τα **σχέδια εργασίας**, που θα οργανώσετε με το δάσκαλό σας, και η μελέτη **άλλων βιβλίων** σχετικών με το Βυζάντιο, που μπορείτε να διαβάζετε στη διάρκεια της σχολικής χρονιάς. Κάποια τέτοια βιβλία σας προτείνουμε στη σ. 136. Από αυτά θα μάθετε περισσότερα, θα αποκτήσετε μόνοι σας και ευχάριστα την ιστορική γνώση και, σιγά-σιγά, θα γίνετε μικρο-ερευνητές της ιστορίας.

Τι θα μάθουμε

Η καθημερινή ζωή των Βυζαντινών στις πόλεις και την ύπαιθρο με τις ευχάριστες στιγμές και τα προβλήματα τους.

Ο χριστιανισμός γίνεται επίσημη θρησκεία.

Οι Βυζαντινοί εκτιμούσαν πολύ την εκπαίδευση και τα γράμματα. Πίστευαν ότι η μόρφωση αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα αγαθά του ανθρώπου.

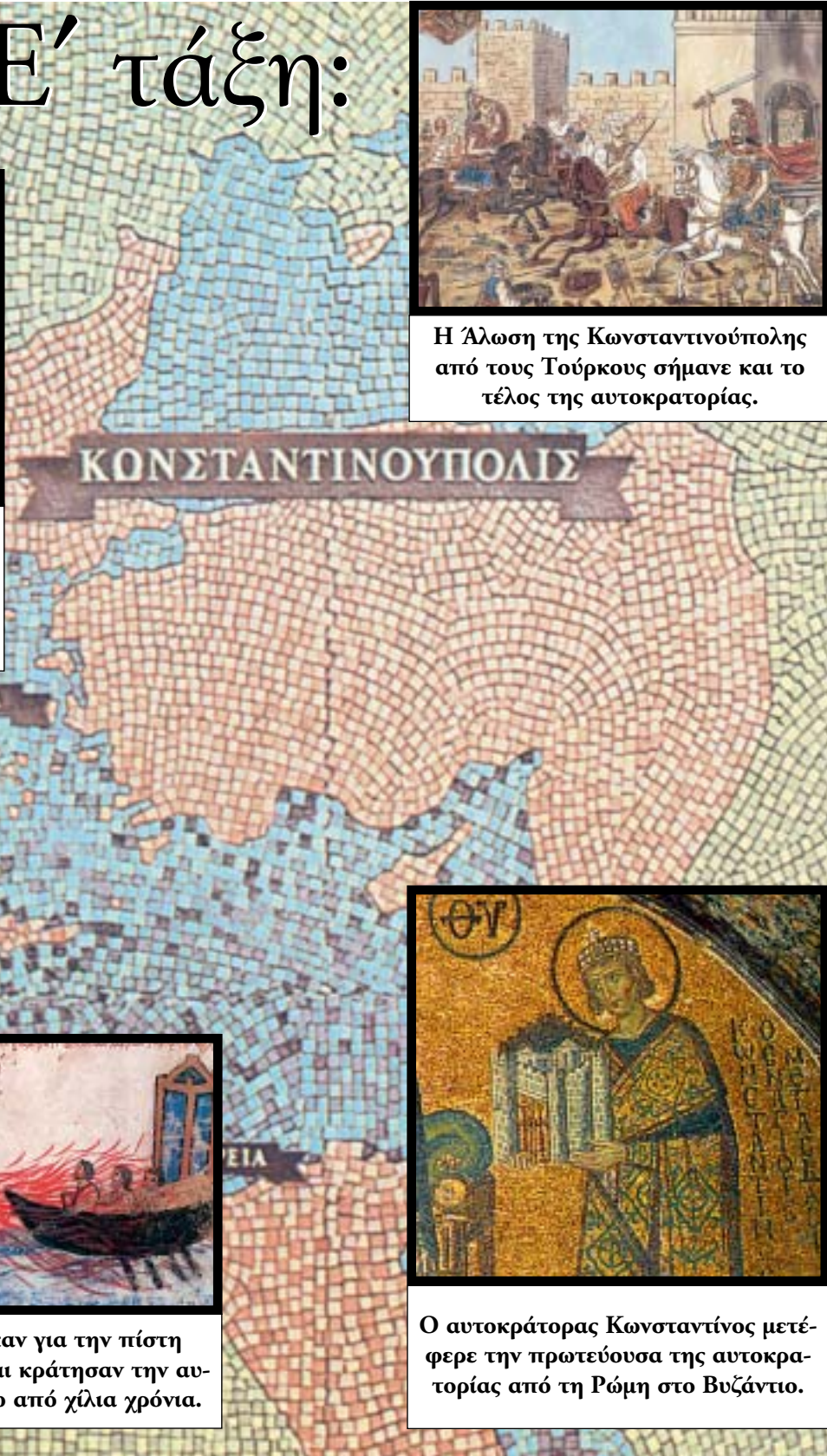
στην Ε' τάξη:

Η Ρώμη κυβέρνησε όλο σχεδόν το γνωστό ως τότε κόσμο. Οι Έλληνες συνυπήρξαν με τους Ρωμαίους κατακτητές.

Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους σήμανε και το τέλος της αυτοκρατορίας.

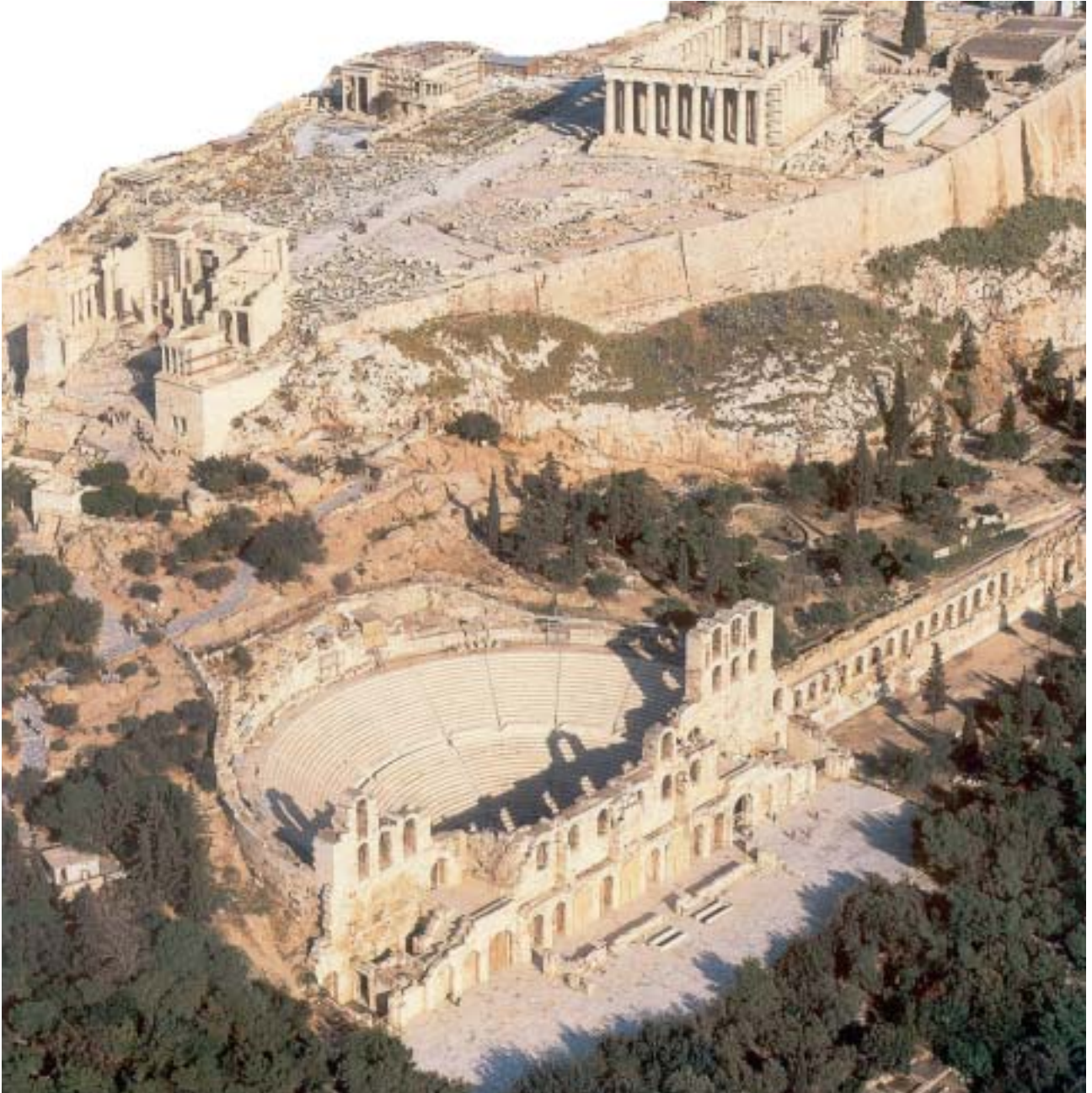
Οι Βυζαντινοί αγωνίστηκαν για την πίστη τους, τον πολιτισμό τους και κράτησαν την αυτοκρατορία ελεύθερη πάνω από χίλια χρόνια.

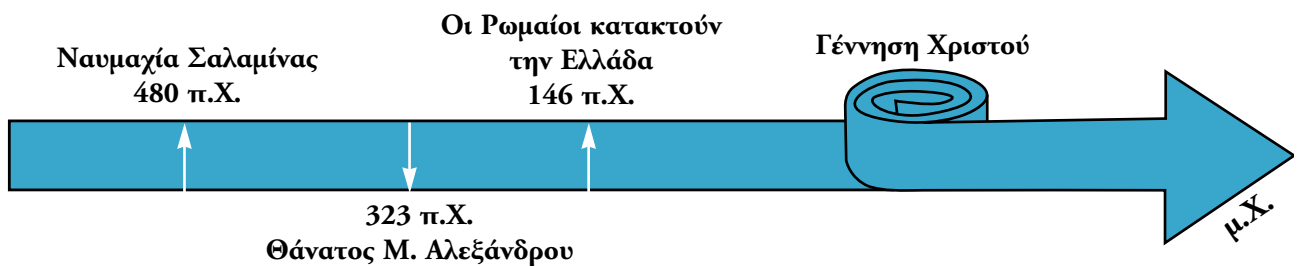
Ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος μετέφερε την πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας από τη Ρώμη στο Βυζάντιο.

Α. ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ

Το ρωμαϊκό Ωδείο του Ηρώδη του Αττικού, κάτω από την Ακρόπολη της αρχαίας Αθήνας

1. Οι Ρωμαίοι κυβερνούν τους Έλληνες

Η υποδούλωση της Ελλάδας έχει δυσάρεστες συνέπειες για τους Έλληνες. Οι Ρωμαίοι, αρχικά, διοικούν τους κατακτημένους με σκληρό τρόπο. Κάθε πόλη αντιμετωπίζεται ανάλογα με τη στάση που τήρησε απέναντί τους.

Στην ιστορία της Δ' τάξης μάθαμε ότι το 146 π.Χ. οι Ρωμαίοι κατέκτησαν την Ελλάδα, ύστερα από μακροχρόνιους πολέμους. Από τα πρώτα χρόνια της κατάκτησής της όμως αντιμετώπισαν πολλές δυσκολίες στη διακυβέρνηση των κατακτημένων πόλεων. Γι' αυτό, στο πρώτο διάστημα κατοχής της χώρας, εφάρμοσαν ιδιαίτερα σκληρά μέτρα για τη διοίκησή της.

Πρώτη φροντίδα των Ρωμαίων ήταν να κρατήσουν τους Έλληνες διχασμένους και να τους εμποδίσουν να συνεργαστούν μεταξύ τους. Γι' αυτό, αμέσως μετά την κατάκτηση, κατάργησαν τα δημοκρατικά πολιτεύματα και τις συμμαχίες των ηττημένων πόλεων-κρατών. Εφάρμοσαν δηλαδή για τη διακυβέρνησή τους το «**διαίρει και βασίλευε**»¹.

Βασικό κριτήριο για το νέο τρόπο διοίκησης κάθε πόλης ήταν η στάση που αυτή είχε τηρήσει στους ελληνορωμαϊκούς πολέμους. Έτσι:

- Σε όσες συμμαχησαν μαζί τους ή δεν αντιστάθηκαν στις λεγεώνες² τούς παραχωρούσαν ανεξαρτησία ή αυτονομία³ και ανέθεταν τη διοίκησή τους σε φιλορωμαίους Έλληνες.
- Σε όσες όμως αντιστάθηκαν, φέρθηκαν ανελέητα. Γκρέμισαν τα τείχη τους, άρπαξαν θησαυρούς και έργα τέχνης, επέβαλαν βαρύτατους φόρους, αφόπλισαν και αιχμαλώτισαν τους κατοίκους τους. Στις πόλεις αυτές εγκατέστησαν μόνιμες ρωμαϊκές φρουρές και ανέθεσαν τη διοίκησή τους σε Ρωμαίους αξιωματούχους.

Δυσάρεστες συνέπειες για τους Έλληνες όμως είχε και η διαρκής παρουσία ρωμαϊκού στρατού στον τόπο τους. Οι λεγεώνες τρέφονταν από τα προϊόντα της υπαίθρου και συχνά στρατολογούσαν τους κατοίκους της. Οι πληθυσμοί ένιωθαν ανασφαλείς και φοβισμένοι. Πολλοί εγκατέλειπαν τη γη τους και κατέφευγαν στις πόλεις. Κι εκεί όμως τους περίμεναν η φτώχεια, η διαρκής παρουσία και η απειλή των κατακτητών.

1. Οι ρωμαϊκές λεγεώνες λεηλατούσαν συχνά την υπαίθρο.

¹«**διαίρει και βασίλευε**»: χώρισέ τους και κυβέρνησέ τους

² **λεγεώνα**: ρωμαϊκό στρατιωτικό σώμα

³ **αυτονομία**: δικαίωμα να διοικούνται με δικούς τους νόμους και άρχοντες

Όλα αυτά δημιούργησαν έντονη δυσaréσκεια στους Έλληνες, οι οποίοι **για πρώτη φορά βρέθηκαν υπόδουλοι** σ' έναν ξένο λαό. Γι' αυτό πολλές φορές ξεσηκώθηκαν κατά των κατακτητών. Ο ρωμαϊκός στρατός όμως κατέπνιγε αυτές τις εξεγέρσεις και τιμωρούσε σκληρά αυτούς που θεωρούσε πρωταίτιους.

- **Είχαν λόγους οι κατακτημένοι Έλληνες να νιώθουν ανασφαλείς και φοβισμένοι;**
- **Γιατί οι Ρωμαίοι κατάργησαν τις συμμαχίες των πόλεων και κυβέρνησαν την καθεμία διαφορετικά;**

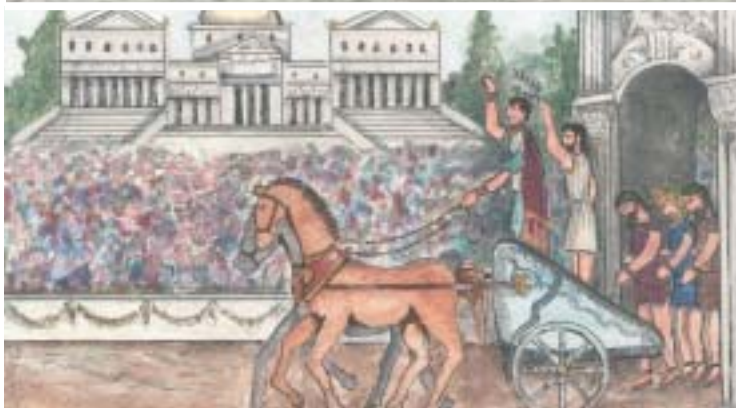

2. Αιχμάλωτοι Έλληνες δουλεύουν στους ρωμαϊκούς δρόμους.

3. Ο Πολύβιος για την ερήμωση της υπαίθρου

«Στην εποχή μας σε ολόκληρη την Ελλάδα επικρατεί απαιδία¹ και ολιγανθρωπία. Αυτά ήταν αιτία να ερημωθούν οι πόλεις και να μειωθεί η παραγωγή αγαθών στην ύπαιθρο, μολονότι δεν είχαμε αρρώστιες ούτε υποφέραμε από συνεχείς πολέμους».

Πολύβιος, *Ιστορίες*

4. Χιλιάδες αιχμάλωτοι Έλληνες και ανεκτίμητα έργα τέχνης μεταφέρθηκαν στη Ρώμη, για να επιδειχθούν στους θριάμβους² των νικητών στρατηγών.

¹**απαιδία:** έλλειψη παιδιών

²**θρίαμβος:** είδος παρέλασης, που έκαναν οι Ρωμαίοι, για να επιδείξουν τα λάφυρα και τους αιχμαλώτους από τους πολέμους

2. Οι Έλληνες «κατακτούν» τους Ρωμαίους με τον πολιτισμό τους

Οι Ρωμαίοι γνωρίζουν τον ελληνικό πολιτισμό. Τον θαυμάζουν, τον μιμούνται και τον συνδυάζουν με τα έργα και τις συνήθειες του δικού τους λαού. Έτσι γεννιέται ένας νέος πολιτισμός: ο ελληνορωμαϊκός.

1. Το λατινικό αλφάβητο βασίζεται στο ελληνικό. Οι Ρωμαίοι το γνώρισαν από τους Έλληνες αποίκους της Κάτω Ιταλίας.

Οι Ρωμαίοι με την κατάκτηση της Ελλάδας γνώρισαν από κοντά τον πολιτισμό των Ελλήνων. Γοητεύτηκαν από τους ωραίους ναούς, τα αγάλματα των θεών και των ηρώων, τα θέατρα και τα στάδιά τους, τις τοπικές και τις πανελλήνιες γιορτές τους. Στις ελληνικές πόλεις, ιδιαίτερα στην Αθήνα, γνώρισαν ονομαστούς δασκάλους και δημιουργούς και θαύμασαν την πρόοδό τους στα γράμματα και τις καλές τέχνες.

Ο θαυμασμός αυτός τούς έκανε να **αλλάξουν την αρχική σκληρή στάση** τους απέναντι στους κατακτημένους Έλληνες και να αξιοποιήσουν τις γνώσεις τους, για να κάνουν παρόμοια έργα στη Ρώμη και σε άλλες περιοχές της αυτοκρατορίας. Έτσι στα χρόνια που ακολούθησαν:

- Κτίζουν σπίτια και δημόσια κτίρια με ελληνικά σχέδια και τα στολίζουν με αγάλματα και έργα τέχνης που κάνουν Έλληνες τεχνίτες.
  - Μαθαίνουν την **ελληνική γλώσσα**, που μιλιέται σ' όλες τις κατακτημένες χώρες της Ανατολής.
  - Παίρνουν Έλληνες δασκάλους για τα παιδιά τους και συχνά τα στέλνουν στην Ελλάδα να σπουδάσουν.
  - Καλλιεργούν τη δική τους γλώσσα, τη **λατινική**, και μεταφράζουν σ' αυτή έργα αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων. Παίζουν ακόμη στα θεατρά τους ελληνικές τραγωδίες και κωμωδίες.
  - Φιλέλληνες Ρωμαίοι αυτοκράτορες και άρχοντες πόλεων δαπανούν πολλά χρήματα και κοσμούν με θαυμαστά έργα την Αθήνα και άλλους ελληνικούς χώρους.
- Όλα αυτά έφεραν πιο κοντά τους δύο λαούς και τους βοήθησαν να γνωρίσει καλύτερα ο ένας τον άλλο. Από τη συνύπαρξη και τη συνεργασία αυτή γεννήθηκε ένας νέος πολιτισμός, ο **ελληνορωμαϊκός**, που θαυμαστά έργα του υπάρχουν ακόμη γύρω μας και κοντά μας.

2. Η Πύλη του Αδριανού και στο βάθος ο ναός του Ολυμπίου Διός. Ο αυτοκράτορας Αδριανός, μαθητής του Έλληνα ιστορικού Πλούταρχου, έκανε μεγάλα έργα στην Αθήνα. Από αυτά σώζονται η Βιβλιοθήκη, το Αδριάνειο υδραγωγείο και η Πύλη του Αδριανού.

3. Οι Έλληνες θεοί στο Ρωμαϊκό Πάνθεο

Κοντά στους Έλληνες οι Ρωμαίοι γνώρισαν τους θεούς του Ολύμπου και θαύμασαν την πίστη των Ελλήνων σε θεούς με ανθρώπινη μορφή. Πολλούς απ' αυτούς τους λάτρεψαν κι αυτοί, τους παράστησαν με την τέχνη τους και τους έβαλαν στο Πάνθεο¹ τους, με τα ίδια ή με λατινικά ονόματα.

3.α. Το Πάνθεο της Ρώμης (Λιθογραφία, Αρχαιολογικό Λεξικό Αλ. Ραγκαβή).

- Με βάση το σημερινό κείμενο και με όσα γνωρίζετε από την περυσινή σας ιστορία, συζητήστε γιατί η ελληνική γλώσσα μιλιόταν σε όλες σχεδόν τις χώρες της Ανατολής. Συμβαίνει κάτι ανάλογο σήμερα;
- Ποια στοιχεία του ελληνικού πολιτισμού φαίνεται ότι εκτιμά ο Πλίνιος;
- Ποιες ελληνικές πόλεις αναφέρει ιδιαίτερα ο Πλίνιος στην πηγή 4; Γιατί;

4. Επιστολή του Ρωμαίου έπαρχου Πλίνιου προς τον Βαλέριο Μάξιμο, Κυβερνήτη της επαρχίας της Αχαΐας².

«Να έχεις στο νου σου ότι σε στέλνουν να κυβερνήσεις την επαρχία της Αχαΐας, τη γνήσια και πραγματική Ελλάδα, όπου πιστεύεται ότι γεννήθηκε ο πολιτισμός και η λογοτεχνία, όπως και η γεωργία. Σε στέλνουν να βάλεις τάξη στο πολίτευμα των ελεύθερων πόλεων. Πηγαίνεις σε ελεύθερους ανθρώπους, που είναι ελεύθεροι με πλήρη έννοια.

Σεβάσου τους ιδρυτές θεούς τους και τα ονόματά τους. Σεβάσου την αρχαία τους δόξα. Μη λησμονείς την αρχαιότητά τους, τις ηρωικές τους πράξεις και τους μύθους του παρελθόντος τους. Μην προσβάλλεις την αξιοπρέπεια, την ανεξαρτησία ή την περηφάνια κανενός.

Να έχεις πάντα στο μυαλό σου ότι αυτή η γη μάς έδωσε δικαιοσύνη και νόμους, χωρίς να μας κατακτήσει, αλλά με τη θέλησή μας. Να θαμάσαι ότι πηγαίνεις στην Αθήνα και ότι κυβερνάς τη Σπάρτη. Το να τους στερήσεις το όνομά τους και τη λίγη ελευθερία, που είναι το μόνο που τους απομένει, θα ήταν μια πράξη απανθρωπιάς, σκληρότητας και βαρβαρισμού».

Πλίνιος ο Νεότερος, *Επιστολές* (γύρω στο 100 μ.Χ.)

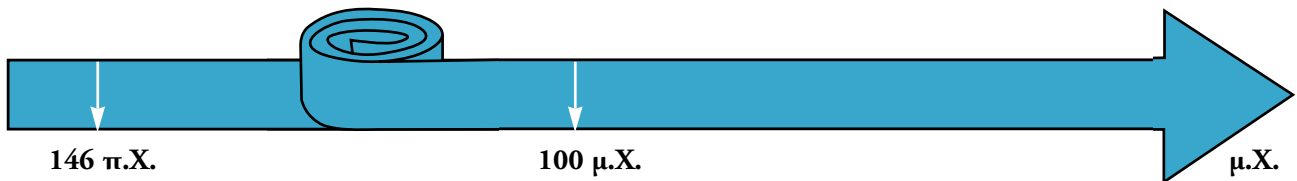
¹ **Ναός της Ρώμης**, αφιερωμένος σε όλους τους θεούς. Σώζεται έως σήμερα και λειτουργεί ως εκκλησία.

² **Αχαΐα:** Έτσι ονόμαζαν οι Ρωμαίοι αρχικά την Πελοπόννησο και αργότερα όλη τη νότια Ελλάδα.

3. Η ρωμαϊκή αυτοκρατορία, μια υπερδύναμη του αρχαίου κόσμου

Οι Ρωμαίοι συνεχίζουν τις κατακτήσεις τους και γίνονται κοσμοκράτορες. Κυβερνούν τις κατακτημένες χώρες με αυστηρούς νόμους και αντιμετωπίζουν τα προβλήματα οργάνωσης της απέραντης αυτοκρατορίας τους.

Γέννηση Χριστού

Για τρεις αιώνες μετά την υποταγή της Ελλάδας οι Ρωμαίοι συνέχισαν τις κατακτήσεις τους στη Δύση, την Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική. Όλες οι χώρες γύρω από τη Μεσόγειο έγιναν ρωμαϊκές επαρχίες και οι Ρωμαίοι με περηφάνια την ονόμαζαν: «η θάλασσά μας» (mare nostrum).

Έτσι, στις αρχές του 1ου μ.Χ. αιώνα, τα σύνορα της αυτοκρατορίας τους έκλειναν μέσα τους όλο το γνωστό ως τότε κόσμο. Ο πληθυσμός της ξεπερνούσε τα 50 εκατομμύρια. Οι Ρωμαίοι δηλαδή έγιναν **κοσμοκράτορες**.¹

Μέσα στο απέραντο ρωμαϊκό κράτος κατοικούσαν άνθρωποι από πολλές φυλές, με διαφορετικές γλώσσες, θρησκείες και συνήθειες. Ήταν μια πολυπολιτισμική αυτοκρατορία². Κι όλοι αυτοί έπρεπε να κυβερνηθούν από τη Ρώμη! Οι Ρωμαίοι, για να λύσουν τα προβλήματα διοίκησης που γεννούσε η απέραντη αυτοκρατορία τους:

1. Ο αετός ήταν το σύμβολο της δύναμης του Ρωμαίου αυτοκράτορα.

2. «Οι Ρωμαίοι δεν υπέταξαν μόνο κάποια μέρη, αλλά ολόκληρη την οικουμένη. Απλώνονται σε μια έκταση, που ξεπερνά όλα τα κράτη και έτσι δεν φοβούνται κάποιο μελλοντικό ανταγωνισμό». Πολύβιος, *Ιστορίες*.

¹ **κοσμοκράτορας**: κυβερνήτης όλου του κόσμου.

² **πολυπολιτισμική αυτοκρατορία**: αυτή που κατοικείται από ομάδες με διαφορετικό πολιτισμό.

- Όρισαν τον αυτοκράτορα «**πρώτο πολίτη**» της χώρας κι όλοι όφειλαν πίστη και υπακοή σ' αυτόν.
- Έδωσαν τον τίτλο του Ρωμαίου πολίτη³ σε όσους κατακτημένους αποδέχονταν την κυριαρχία της Ρώμης.
- Οργάνωσαν πειθαρχημένο στρατό, για τη φύλαξη των συνόρων και τη διατήρηση τάξης και ειρήνης στην αυτοκρατορία.
- Διόρισαν ανώτερους Ρωμαίους κυβερνήτες (ανθύπατους), οι οποίοι επέβλεπαν τους τοπικούς άρχοντες και ενημέρωναν τον αυτοκράτορα.
- Μείωσαν τους φόρους των πολιτών και οργάνωσαν καλύτερα τον τρόπο είσπραξής τους.
- Ψήφισαν δικαιότερους νόμους και φρόντιζαν για την τήρηση και την εφαρμογή τους απ' όλους.

Όλα αυτά τα μέτρα βοήθησαν να επικρατήσει τάξη, ασφάλεια και δικαιοσύνη στην αυτοκρατορία, για διακόσια περίπου χρόνια. Στο διάστημα αυτό αναπτύχθηκαν η γεωργία, το εμπόριο, η ναυτιλία και η βιοτεχνία. Ήταν η περίοδος της «**ρωμαϊκής ειρήνης**» (pax romana), όπως ονομάστηκε.

3. Ανδριάντας του αυτοκράτορα Αυγούστου

(Μουσείο Βατικανού). Οι Ρωμαίοι σέβονταν τον αυτοκράτορα τόσο που τον λάτρευαν ως θεό.

4. «Όλοι οι δρόμοι οδηγούν στη Ρώμη»

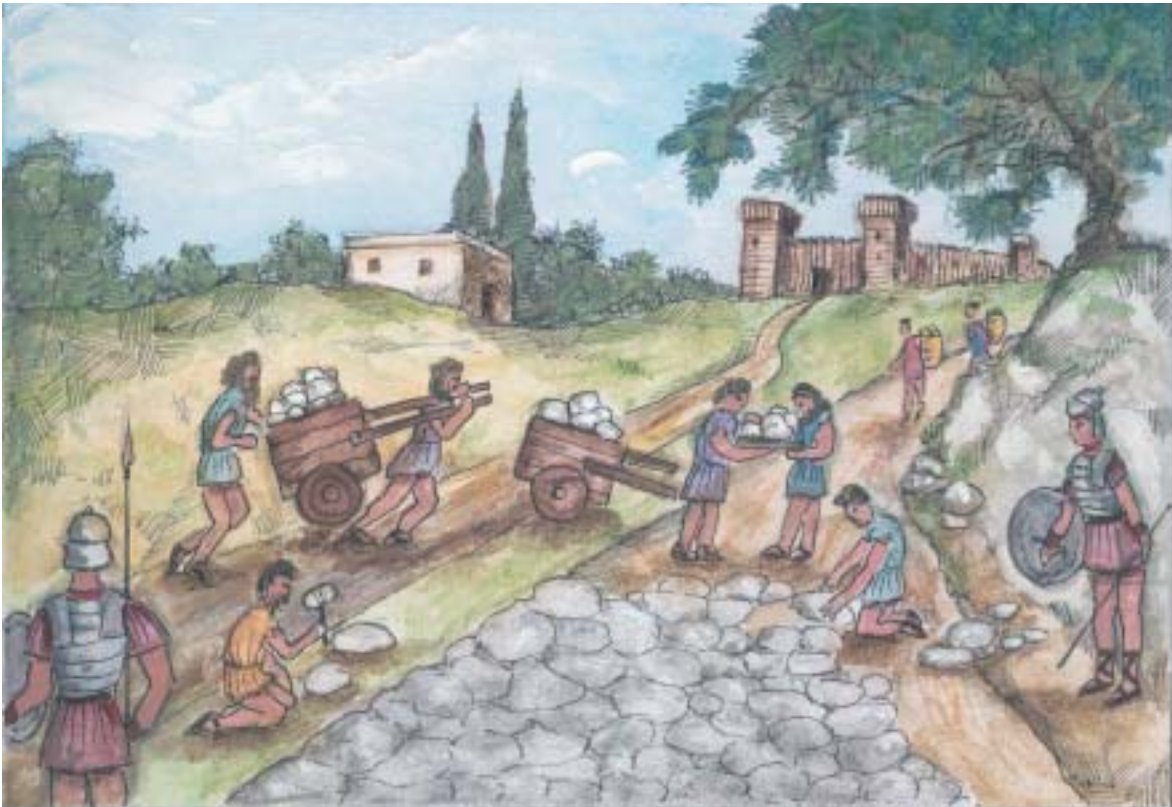
Στα χρόνια ακμής του ρωμαϊκού κράτους κατασκευάστηκε ένα πυκνό δίκτυο δρόμων, που ένωνε την πρωτεύουσα με όλες τις περιοχές της αυτοκρατορίας, τις μεγάλες πόλεις και τα λιμάνια. Ένας από αυτούς ήταν η Εγνατία Οδός. Ξεκινούσε από το Δυρράχιο, περνούσε από τη Βέροια, την Πέλλα και τη Θεσσαλονίκη και κατέληγε στο Βυζάντιο. Τους δρόμους αυτούς χρησιμοποιούσαν κυρίως ο στρατός, οι έμποροι και οι αγγελιοφόροι.

4.1. Οι ρωμαϊκοί δρόμοι

³ **Ρωμαίος πολίτης**: ο κάτοικος της αυτοκρατορίας που είχε πολιτικά δικαιώματα.

- Τι άλλαξε στη συμπεριφορά των Ρωμαίων, ώστε «οι ανασφαλείς και φοβισμένοι» κάτοικοι της πρώτης κατάκτησης τώρα να νιώθουν πιο ασφαλείς;
- Με βάση τα μέτρα που έλαβαν οι Ρωμαίοι, ποια από τα προβλήματα διοίκησης νομίζετε ότι αντιμετωπίστηκαν; Πώς νομίζετε ότι βοήθησε καθένα από τα μέτρα αυτά τη «ρωμαϊκή ειρήνη»;

5. Σε περιόδους ειρήνης ο ρωμαϊκός στρατός εργαζόταν και βοηθούσε να κατασκευαστούν δρόμοι, γέφυρες, λιμάνια και αρδευτικά έργα.

6. Οι αγγελιοφόροι - σκυταλοδρόμοι

Οι ταχυδρομικές υπηρεσίες των Ρωμαίων ήταν πολύ καλά οργανωμένες. Σε κάθε μεγάλη οδό υπήρχαν σταθμοί με ξεκούραστα άλογα. Οι αγγελιοφόροι άλλαζαν τα κουρασμένα άλογά τους και συνέχιζαν το ταξίδι τους μέχρι να συναντήσουν τον επόμενο ταχυδρόμο, που τους περίμενε για να μεταφέρει την αλληλογραφία. Με μορφή σκυταλοδρομίας, οι έφιπποι αγγελιοφόροι μετέφεραν την κρατική αλληλογραφία, από και προς τη Ρώμη, σε χρόνο θαυμαστό για τα μέσα της εποχής.

Will Durant, *Παγκόσμιος Ιστορία του Πολιτισμού*

4. Η καθημερινή ζωή στην αρχαία Ρώμη

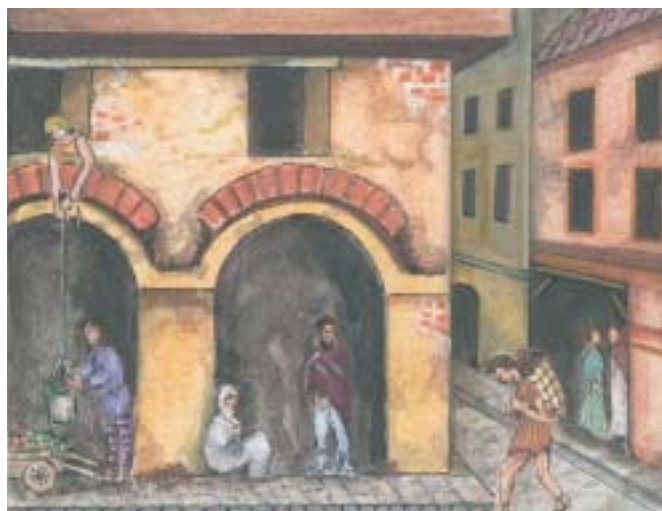
Οι Ρωμαίοι ζούσαν σε μικρές και μεγάλες πόλεις καθώς και σε χωριά της υπαίθρου. Η Ρώμη με τα κτίριά της, το λιμάνι της και τα θεάματά της αποτελούσε το κέντρο ζωής του ρωμαϊκού κόσμου.

Η Ρώμη ήταν η έδρα του αυτοκράτορα και η καρδιά του ρωμαϊκού κράτους. Ήταν χτισμένη πλάι στον Τίβερη ποταμό και στολισμένη με ναούς, ωραία κτίρια και έργα τέχνης. Στην περίοδο ακμής της αυτοκρατορίας ο πληθυσμός της, μαζί με τους δούλους και τους ξένους, πλησίαζε το ενάμισι εκατομμύριο. Οι περισσότεροι κάτοικοι διέμεναν σε πολυκατοικίες και οι πιο εύποροι σε μονοκατοικίες. Στον Παλατινό λόφο ήταν χτισμένο και το παλάτι των αυτοκρατόρων.

Οι κάτοικοι της ρωμαϊκής υπαίθρου ήταν γεωργοί, βοσκοί, τεχνίτες και μικροέμποροι. Οι μεγαλοιδιοκτήτες γεωργοί είχαν μεγάλα και γόνιμα αγροκτήματα. Σε αυτά ήταν κτισμένα τα σπίτια των ιδιοκτητών και κοντά τους στάβλοι, ορνιθώνες και αποθήκες για τους καρπούς και τις ζωοτροφές. Όλα αυτά τα φρόντιζαν οι δούλοι, που έμεναν μόνιμα εκεί.

Οι μικροιδιοκτήτες καλλιεργούσαν μόνοι τα κτήματά τους και ζούσαν από τα λιγοστά προϊόντα της παραγωγής τους. Τα παιδιά τους συνήθως εγκατέλειπαν την ύπαιθρο και αναζητούσαν εργασία και καλύτερη τύχη στο στρατό, στην πόλη, στις τέχνες και στα δημόσια έργα, που γίνονταν σε όλη την αυτοκρατορία.

Όλοι αυτοί, πλούσιοι και φτωχοί, πήγαιναν συχνά στη Ρώμη για να πάρουν μέρος στις μεγάλες γιορτές και στους αγώνες που γίνονταν εκεί.

1. Πολυκατοικίες σε φτωχογειτονιά

2. Έπαυλη πλουσίων στα προάστια

- Παρατηρήστε και συγκρίνετε τις εικόνες 1 και 2. Βρείτε ομοιότητες και διαφορές. Συμβαίνει κάτι ανάλογο σήμερα;
- Παρατηρήστε την εικόνα 3 και εντοπίστε τις γεωργικές δραστηριότητες που απεικονίζονται σε αυτή. Τι συμπεραίνετε για τον ιδιοκτήτη αυτού του αγροκτήματος;

3. Ψηφιδωτή παράσταση ρωμαϊκού αγροκτήματος
(Τύνιδα, Εθνικό Μουσείο)

4. Ο Τίβερης αρτηρία ζωής για τη Ρώμη

4.α. Ο Τίβερης ποταμός

Η Ρώμη δεν είναι παραθαλάσσια. Ο Τίβερης ποταμός όμως, που ήταν πλωτός, συνέδεε την πόλη με τη θάλασσα και με όλα τα λιμάνια της Μεσογείου. Καθημερινά ανέβαιναν τον Τίβερη 25 φορηγίδες¹, μεταφέροντας σιτάρι στη Ρώμη και κοντά τους άλλες, φορτωμένες λάδι, κρασί, τρόφιμα, μέταλλα, υλικά οικοδομής και άλλα είδη για την αγορά. Οι Ρωμαίοι, εκτιμώντας την αξία του Τίβερη για τη ζωή τους, τον τιμούσαν και τον λάτρευαν ως θεό.

Will Durant,
Παγκόσμιος Ιστορία του Πολιτισμού

5. Άρτος και θεάματα

Οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες για να κρατούν ικανοποιημένους τους κατοίκους των μεγάλων πόλεων, που έκαναν συχνά εξεγέρσεις, τους πρόσφεραν δωρεάν γεύματα και δωρεάν διασκέδαση (άρτος και θεάματα). Αυτά τα θεάματα ήταν κυρίως μονομαχίες και θηριομαχίες.

5.1 Μια παράσταση στο Κολοσσαίο.

Πολλά άτομα μονομαχούσαν, ενώ άλλοι πολεμούσαν μεταξύ τους σε ομάδες, στην ξηρά ή στο νερό. Τότε πλημμύρισε ξαφνικά το αμφιθέατρο και έφεραν μέσα άλογα και ταύρους και άλλα κατοικίδια, που είχαν εκπαιδευτεί να κινούνται στο νερό όπως στη στεριά. Έφεραν και ανθρώπους πάνω σε πλοία, οι οποίοι άρχισαν να ναυμαχούν.

Κάσσιος Δίων, *Ιστορία της Ρώμης*

5.2. Το Κολοσσαίο της Ρώμης, όπως είναι σήμερα

¹ φορηγίδα: πλοίο μεταφοράς φορτίων.

5.3. Μια απάνθρωπη διασκέδαση

Το πλήθος μετά από κάθε μονομαχία ζητά από το νικητή που φόνευσε τον αντίπαλό του, να αντιμετωπίσει αμέσως άλλον, ξεκούραστο, που θα καταφέρει να τον φονεύσει. Και ο τελευταίος νικητής φυλάσσεται για μια άλλη σφαγή. Έτσι ο άνθρωπος, πράγμα ιερό για τον άνθρωπο, φονεύεται από το συνάνθρωπό του για απλή διασκέδαση των θεατών.

Σενέκας, *Επιστολές*

A. Ανακεφαλαίωση (1-4)

Οι Ρωμαίοι:

- Κατάκτησαν την Ελλάδα και κράτησαν τους Έλληνες διαιρεμένους.
- Δημιούργησαν ένα απέραντο κράτος κι έγιναν κοσμοκράτορες.
- Εφάρμοσαν το «διαίρει και βασίλευε» για τη διακυβέρνηση των κατακτημένων.
- Επηρεάστηκαν από τον τρόπο ζωής και τον πολιτισμό των Ελλήνων.

Οι Έλληνες:

- Βρέθηκαν για πρώτη φορά υπόδουλοι σε ξένο κατακτητή.
- Διατήρησαν τη γλώσσα, τη θρησκεία τους, τα ήθη και τα έθιμά τους,
- «Κατάκτησαν τους κατακτητές» με τα γράμματα και τις τέχνες τους,
- Συνεργάστηκαν και δημιούργησαν τον «ελληνορωμαϊκό πολιτισμό».

Στα χρόνια της «ρωμαϊκής ειρήνης»

- Προόδευσε η γεωργία, η βιοτεχνία, η ναυτιλία και το εμπόριο.
- Περιορίστηκαν οι μεγάλες κοινωνικές διαφορές.
- Πλούσιοι και φτωχοί μετείχαν στις γιορτές.

Β. Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΝΕΤΑΙ

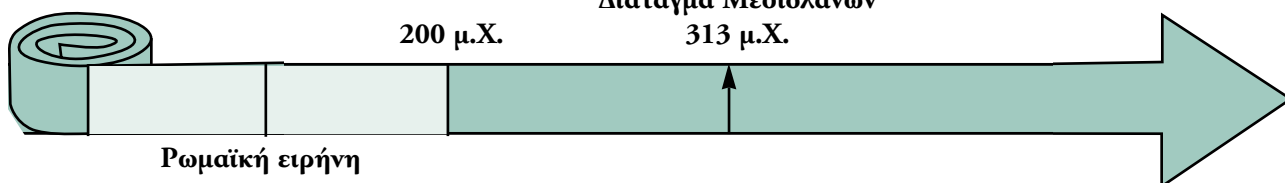
**Ο Μ. Κωνσταντίνος προσφέρει στην Παναγία την οχυρωμένη Κωνσταντινούπολη
και ο Ιουστινός την Αγία Σοφία.
(Ψηφιδωτό από το ναό)**

5. Μεγάλες αλλαγές στη διοίκηση της αυτοκρατορίας

Τον 3ο αιώνα μ.Χ. την αυτοκρατορία κλονίζουν εσωτερικά και εξωτερικά προβλήματα. Ο Διοκλητιανός εφαρμόζει την τετραρχία για τη σωτηρία της. Το διάταγμα της ανεξιθρησκίας δίνει λύση στις θρησκευτικές διαμάχες.

Γέννηση Χριστού

Η περίοδος ακμής της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας κράτησε περίπου δύο αιώνες (1ο και 2ο μ.Χ.). Από τις αρχές του 3ου αιώνα μ.Χ. όμως τη μακρόχρονη ρωμαϊκή ειρήνη άρχισαν να κλονίζουν εσωτερικά και εξωτερικά γεγονότα, που απείλησαν ακόμη και τη διάλυση του κράτους. Συγκεκριμένα:

- Γειτονικοί λαοί, οι **Γότθοι** στο βορρά και οι **Πέρσες** στην ανατολή, παραβίαζαν τα σύνορα, λεηλατούσαν τις ακριτικές επαρχίες και έκλειναν τους δρόμους του εμπορίου.
- Ο στρατός είχε γίνει παντοδύναμος. Οι στρατιωτικές δυνάμεις, αντί να φρουρούν τα σύνορα, σασιάζαν ή συγκρούονταν μεταξύ τους και συχνά όριζαν ή καταργούσαν τους αυτοκράτορες.
- Κάποιες ακριτικές επαρχίες της Ανατολής αποσχίστηκαν από την αυτοκρατορία και έκαναν δικά τους κράτη.
- Οι σκληροί διωγμοί κατά των Χριστιανών προκαλούσαν τη δυσαρέσκεια των πιστών της νέας θρησκείας για το ρωμαϊκό κράτος και έντονο διχασμό ανάμεσα σε αυτούς και τους οπαδούς των άλλων θρησκειών.

Ο αυτοκράτορας **Διοκλητιανός** προσπάθησε να αντιμετωπίσει αυτά τα προβλήματα με το σύστημα της **τετραρχίας**. Χώρισε δηλαδή την αυτοκρατορία σε τέσσερις μεγάλες περιφέρειες, δύο στην Ανατολή, δύο στη Δύση, και όρισε για καθεμιά το δικό της άρχοντα, με αυξημένες εξουσίες.

Το σύστημα αυτό επανέφερε ηρεμία και τάξη στο εσωτερικό του κράτους και ασφάλεια στα σύνορα από τις εχθρικές επιδρομές.

Δεν κράτησε όμως πολύ. Μετά την παραίτηση του Διοκλητιανού, οι τέσσερις **συνάρχοντες**, που αυτός είχε ορίσει, ο Κωνσταντίνος και ο Μαξέντιος στη Δύση, ο Λικίνιος και ο Γαλέριος στην Ανατολή, συγκρούστηκαν μεταξύ τους. Νικητές από τις εμφύλιες αυτές διαμάχες βγήκαν ο **Κωνσταντίνος** και ο **Λικίνιος**.

Για να δώσουν τέλος στην αναστάτωση

1. Πολλοί χριστιανοί διώχτηκαν και φυλακίστηκαν για την πίστη τους.

που είχαν προκαλέσει οι διωγμοί κατά των Χριστιανών, οι δύο **συναυτοκράτορες** υπέγραψαν στο **Μεδιόλανο** της Ιταλίας¹ το **Διάταγμα της ανεξιθρησκίας**, το 313 μ.Χ. Σύμφωνα με αυτό, κάθε πολίτης της αυτοκρατορίας μπορούσε να λατρεύει όποιο θεό θέλει. Έτσι ο δρόμος για την εξάπλωση του Χριστιανισμού άνοιξε.

Λίγα χρόνια αργότερα (324 μ.Χ.), ο Κωνσταντίνος και ο Λικίνιος συγκρούστηκαν στην Αδριανούπολη. Νικητής από αυτή την εμφύλια διαμάχη βγήκε ο Κωνσταντίνος, ο οποίος έγινε **μονοκράτορας**.

Ο Κωνσταντίνος προχώρησε σε σημαντικές αλλαγές για την καλύτερη διοίκηση της αυτοκρατορίας:

- Αναδιοργάνωσε το διασπασμένο από την τετραρχία στρατό.
- Διόρισε έπαρχους με πολλές εξουσίες στις περιφέρειες του κράτους.
- Οργάνωσε διπλωματικές επαφές με τους γειτονικούς λαούς.
- Έκοψε νέο χρυσό νόμισμα, που κυκλοφόρησε παντού και τόνωσε την οικονομία.
- Μετέφερε την πρωτεύουσα από τη Ρώμη στο Βυζάντιο.

Για τις τολμηρές του αποφάσεις, οι οποίες είχαν ευεργετικά αποτελέσματα για την αυτοκρατορία, οι ιστορικοί ονόμασαν τον Κωνσταντίνο Μέγα και οι χριστιανοί Άγιο και ισαπόστολο.

2. Τετράρχες.
(Ανάγλυφο.
Άγιος Μάρκος, Βενετία)

3. Ο Κωνσταντίνος σε νόμισμα της εποχής

- Ποια από τα προβλήματα της αυτοκρατορίας προσπάθησε να αντιμετωπίσει ο Κωνσταντίνος με τα διοικητικά μέτρα που πήρε;
- Το διάταγμα της ανεξιθρησκίας εξακολουθεί να είναι επίκαιρο και στην εποχή μας;

4. Το διάταγμα των Μεδιολάνων

«Εμείς, ο Αύγουστος **Κωνσταντίνος** και ο Αύγουστος **Λικίνιος** συναντηθήκαμε στο **Μεδιόλανο** και αφού σκεφτήκαμε καθαρά και σωστά αποφασίσαμε:

- Να δώσουμε στους χριστιανούς και σε όλους τους άλλους την ελευθερία ν' ακολουθούν τη θρησκεία που θέλουν, ώστε οποιαδήποτε θεότητα κι οποιαδήποτε ουράνια δύναμη υπάρχει να είναι ευνοϊκή σ' εμάς και σε όσους βρίσκονται κάτω από την εξουσία μας.
- Να μην εμποδίζεται κανείς απολύτως να ασπάζεται τη θρησκεία και τη λατρεία των χριστιανών και καθένας να μπορεί ν' αφιερώνεται στη θρησκεία που νομίζει ότι του ταιριάζει καλύτερα.»

Ευσέβιος, Εκκλησιαστική Ιστορία

¹ **Μεδιόλανο:** το σημερινό Μιλάνο.

6. Μια νέα πρωτεύουσα, η Κωνσταντινούπολη

Ο Κωνσταντίνος παίρνει τη μεγάλη απόφαση να μεταφέρει την πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας από τη Ρώμη στο Βυζάντιο. Η θέση της νέας πρωτεύουσας έχει πολλά φυσικά και στρατηγικά πλεονεκτήματα.

1. Από το Βυζάντιο περνούσαν όλα τα πλοία που ταξίδευαν από το Αιγαίο πέλαγος προς τον Εύξεινο Πόντο και αντίστροφα.

Η κατάργηση της τετραρχίας έφερε στην αρχή ηρεμία και ενότητα στην αυτοκρατορία. Ο **μονοκράτορας** Κωνσταντίνος όμως διαπίστωσε ότι η διακυβέρνηση της απέραντης αυτοκρατορίας από τη Ρώμη ήταν δύσκολη επειδή:

- Βρισκόταν πολύ μακριά από τις ακριτικές περιοχές του Δούναβη και της Ανατολής, που δέχονταν εχθρικές επιδρομές.
- Ήταν για πολλά χρόνια κέντρο λατρείας του «ρωμαϊκού πανθέου»¹ και ο χώρος που έγιναν σκληρές συγκρούσεις ανάμεσα στους τετράρχες αλλά και διωγμοί των Χριστιανών.

Γι' αυτούς τους λόγους αποφάσισε να προχωρήσει σε αλλαγές στη διοίκηση και τη θρησκεία. Έτσι:

- Μετέφερε την πρωτεύουσα από τη Ρώμη στο Βυζάντιο², μια αρχαία ελληνική αποικία στην Προποντίδα.
- Εφάρμοσε ό,τι όριζε το Διάταγμα των Μεδιολάνων και στήριξε τη διωκόμενη ως τότε χριστιανική θρησκεία.

¹ **Ρωμαϊκό πάνθεο:** το σύνολο των ρωμαϊκών θεοτήτων καθώς και ο ναός που τις λάτρευαν.

² **Βυζάντιο:** Πήρε το όνομά του από τον οικιστή του, το Βύζαντα από τα Μέγαρα.

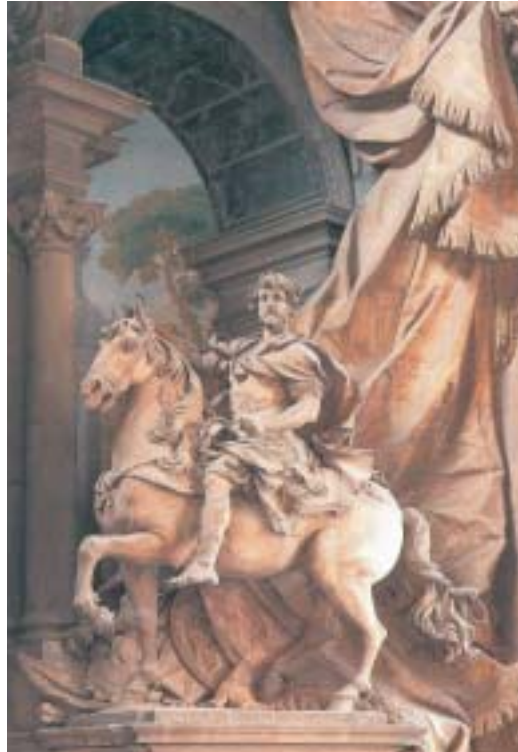
Το επίσημο όνομα της νέας πρωτεύουσας, με απόφαση του ιδρυτή της, ήταν «**Νέα Ρώμη**». Όλοι όμως την έλεγαν **Κωνσταντινούπολη** και αργότερα απλώς **Πόλη**. Η θέση της ήταν εξαιρετική. Εκεί συναντιόνταν οι δρόμοι που ένωναν την Ευρώπη με την Ασία, αλλά και τον Εύξεινο Πόντο με το Αιγαίο και τη Μεσόγειο. Σ' αυτή κατέληγε η Εγνατία οδός και από εκεί ξεκινούσαν οι εμπορικοί δρόμοι προς τη Μικρά Ασία και τις επαρχίες της Ανατολής.

Οι επαρχίες αυτές επί αιώνες τροφοδοτούσαν τη Ρώμη και την Αυτοκρατορία με είδη πρώτης ανάγκης που παρήγαν οι ίδιες, αλλά και με αρώματα, μπαχαρικά, μετάξι και κοσμήματα που προέρχονταν από γειτονικές χώρες της Ανατολής. Όλος αυτός ο πλούτος τώρα θα κατευθυνόταν προς την Κωνσταντινούπολη.

Στις ανατολικές περιοχές της αυτοκρατορίας κατοικούσαν κυρίως ελληνόφωνοι³ πληθυσμοί. Οι περισσότεροι από αυτούς είχαν ασπαστεί το Χριστιανισμό, ο οποίος εκεί είχε πρωτοδιδασχτεί και ριζώσει.

Όλοι αυτοί έβλεπαν με ιδιαίτερη συμπάθεια και στήριζαν τις επιλογές του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου, του οποίου η μητέρα, Ελένη, ήταν Ελληνίδα και χριστιανή.

- **Γιατί ο Κωνσταντίνος αποφάσισε να μεταφέρει την πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας;**
- **Ποια πλεονεκτήματα είχε η γεωγραφική θέση της Κωνσταντινούπολης, σε σχέση με τη γεωγραφική θέση της Ρώμης;**

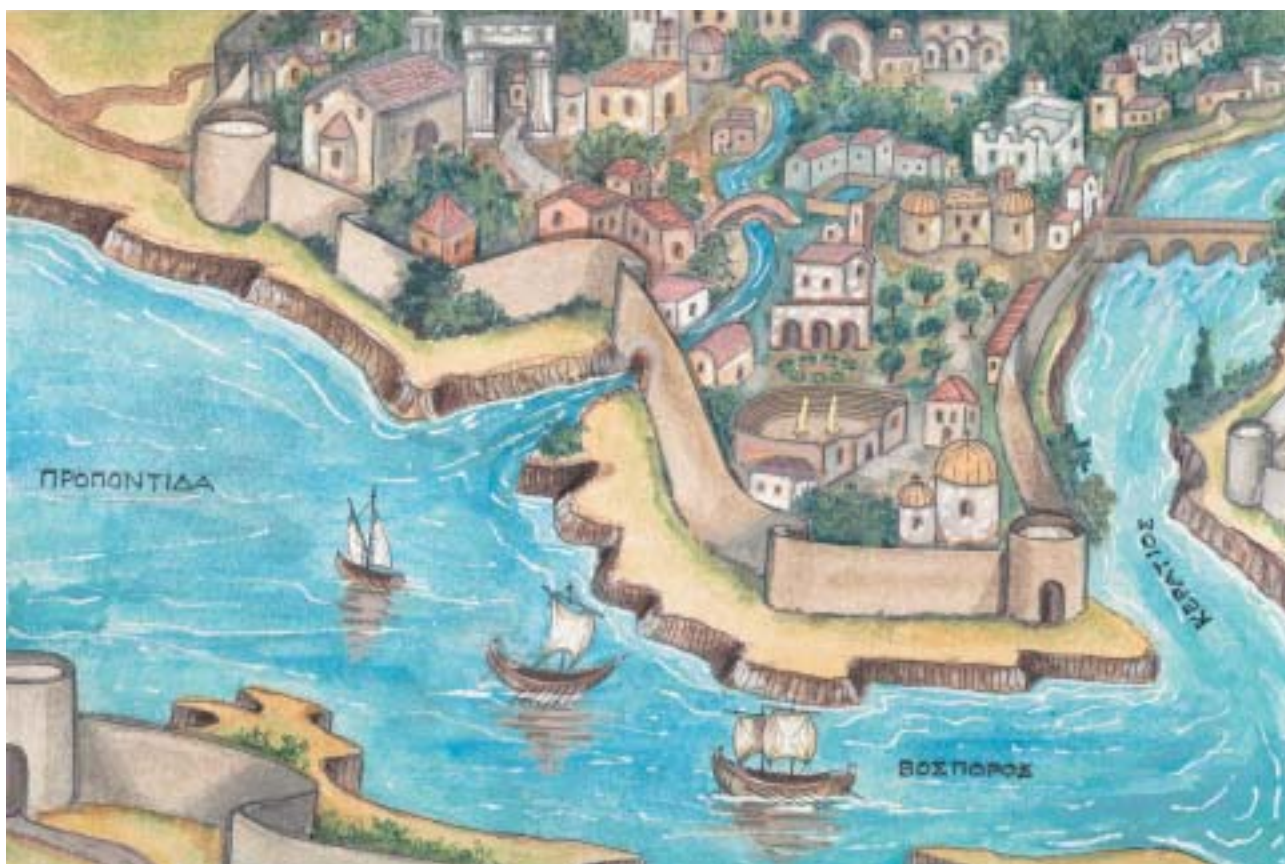
2. Ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος μετέφερε την πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας από τη Ρώμη στο Βυζάντιο. (Μουσείο Βατικανού, 1600 μ.Χ. περίπου)

3. Έτσι μεγάλωσε το Βυζάντιο.

«Με τη μεταφορά της πρωτεύουσας στο Βυζάντιο, τον αυτοκράτορα ακολούθησαν κι εγκαταστάθηκαν εδώ χιλιάδες Ρωμαίοι πολίτες, κυβερνητικοί υπάλληλοι, στρατιωτικοί, νομικοί, επαγγελματίες, έμποροι και τεχνίτες που είχαν έρθει να βοηθήσουν στο χτίσιμο της πόλης. Όλοι αυτοί μιλούσαν και συνέχισαν να μιλούν τη γλώσσα τους, τη λατινική. Μάθαιναν όμως και την ελληνική, γιατί αυτή τη γλώσσα γνώριζαν και μιλούσαν όλοι στην Ανατολή και στο Βυζάντιο. Γι αυτό οι Ρωμαίοι δεν επέβαλαν τη λατινική γλώσσα στους Έλληνες. Αντίθετα βοήθησαν και οι ίδιοι στην εξάπλωση της ελληνικής γλώσσας, γιατί αυτή έφερνε μαζί της τον ελληνικό πολιτισμό και την εξημέρωση των κατοίκων. Έτσι αυτή η ενίσχυση του ελληνισμού αποδείχθηκε ευεργετική για όλους τους Ρωμαίους υπηκόους».

Κ. Άμαντος, Εισαγωγή στη Βυζαντινή Ιστορία

³ **Ελληνόφωνοι:** Αυτοί που μιλούσαν την ελληνική γλώσσα.

4. Η Κωνσταντινούπολη χτίστηκε σε επτά οχυρωμένους από τη στεριά λόφους, οι οποίοι «κατέβαιναν» ομαλά ως τη θάλασσα της Προποντίδας, του Βοσπόρου και του Κεράτιου κόλπου.

Μοτίβο (διακοσμητικό θέμα) από εικονογράφηση βυζαντινού χειρόγραφου.
Σχετικά μοτίβα υπάρχουν και σε επόμενα κεφάλαια.

7. Η Κωνσταντινούπολη οχυρώνεται και στολίζεται με έργα τέχνης

Η νέα πρωτεύουσα χτίζεται σε έξι χρόνια. Οχυρώνεται από στεριά και θάλασσα και στολίζεται με κτίσματα και έργα τέχνης. Ο Κωνσταντίνος φιλοδοξεί να γίνει ισάξια και καλύτερη από τη Ρώμη.

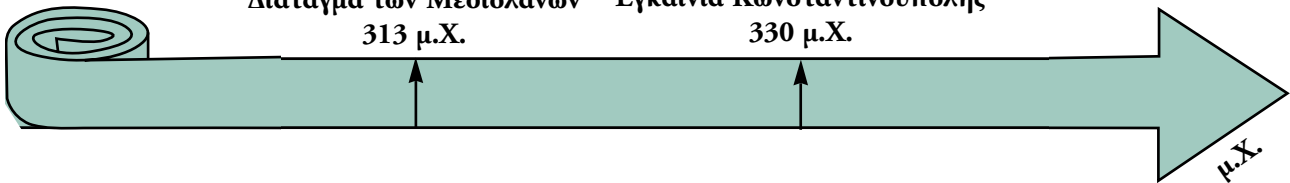
Γέννηση Χριστού

Διάταγμα των Μεδιολάνων

313 μ.Χ.

Εγκαίνια Κωνσταντινούπολης

330 μ.Χ.

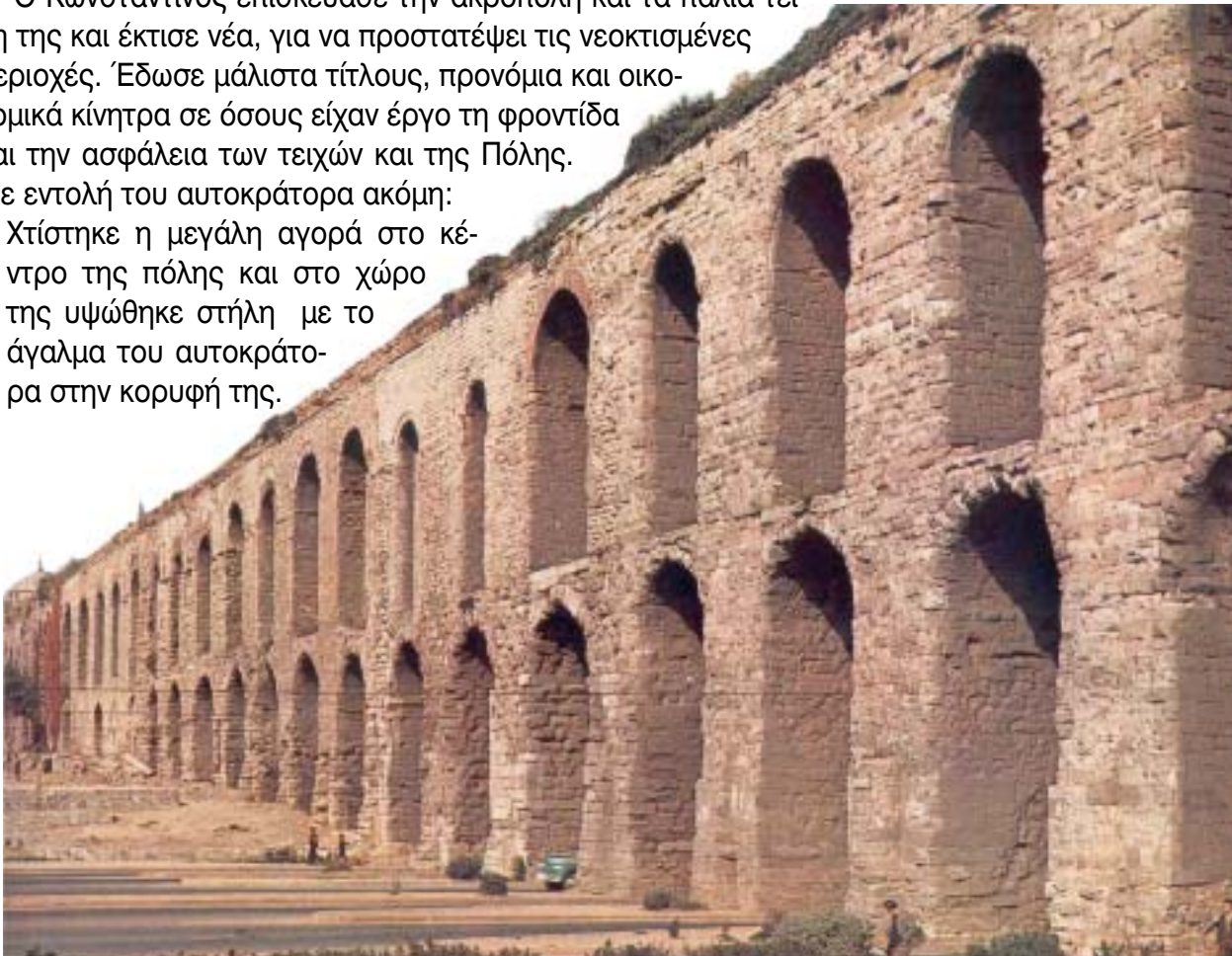

Διαλεγμένοι εργάτες και τεχνίτες, από όλα τα μέρη της αυτοκρατορίας, εργάστηκαν επί έξι χρόνια ασταμάτητα να οχυρώσουν τη νέα πρωτεύουσα και να τη στολίσουν με ωραία κτίσματα και έργα τέχνης. Η θεμελίωσή της έγινε από τον αυτοκράτορα, το Νοέμβριο του 324 μ.Χ, και τα εγκαίνιά της το Μάιο του 330 μ.Χ.

Ο Κωνσταντίνος επισκεύασε την ακρόπολη και τα παλιά τείχη της και έκτισε νέα, για να προστατέψει τις νεοκτισμένες περιοχές. Έδωσε μάλιστα τίτλους, προνόμια και οικονομικά κίνητρα σε όσους είχαν έργο τη φροντίδα και την ασφάλεια των τειχών και της Πόλης.

Με εντολή του αυτοκράτορα ακόμη:

- Χτίστηκε η μεγάλη αγορά στο κέντρο της πόλης και στο χώρο της υψώθηκε στήλη με το άγαλμα του αυτοκράτορα στην κορυφή της.

1. Υδραγωγείο της Κωνσταντινούπολης, όπως σώζεται έως σήμερα.

- Μεταφέρθηκαν εδώ έργα τέχνης από τη Ρώμη και άλλα μέρη της αυτοκρατορίας, για να διακοσμήσουν τις πλατείες, την αγορά και τους άλλους δημόσιους χώρους.
- Διατηρήθηκαν βωμοί και ναοί της παλιάς θρησκείας και χτίστηκαν νέοι χριστιανικοί. Ανάμεσά τους ο ναός της Αγίας Σοφίας, της Αγίας Ειρήνης και των Αγίων Αποστόλων, στον οποίο τάφηκε και ο ίδιος (337 μ.Χ.). Όσα από αυτά τα έργα δεν πρόλαβε να τελειώσει ο ίδιος, τα συνέχισε και τα ολοκλήρωσε ο γιος του **Κωνσταντίνος**.
- Κατασκευάστηκαν κρήνες, λουτρά, υδραγωγεία, και τεράστιες δεξαμενές που εξασφάλιζαν νερό για έξι μήνες.
Όλα αυτά ασφάλισαν και διακόσμησαν τη νέα πρωτεύουσα, κάνοντάς την ισάξια της Ρώμης.

- Ήταν απαραίτητα τα έργα που έκανε ο Κωνσταντίνος στη νέα πρωτεύουσα;
- Γιατί η Κωνσταντινούπολη στολίστηκε με έργα τέχνης που μεταφέρθηκαν από τη Ρώμη και άλλες περιοχές; Πότε και πού έγινε κάτι αντίστοιχο;
- Πώς κρίνετε την ενέργεια του Κωνσταντίνου ν' αφήσει στην Κωνσταντινούπολη ναούς και βωμούς της παλιάς θρησκείας, πλάι στους νέους χριστιανικούς που έχτισε;

2. Η γεωγραφική θέση του Βυζαντίου

«Ο τόπος όπου κατοικούν οι Βυζάντιοι είναι εξαιρετικά πλεονεκτικός από την άποψη της θάλασσας, γιατί τους χαρίζει ασφάλεια και πλούτο, όσο καμιά άλλη χώρα του γνωστού κόσμου. Βρίσκεται ακριβώς στην είσοδο του Εύξεινου Πόντου, έτσι που μήτε να εισπλεύσουν σ' αυτόν, μήτε να εκπλεύσουν είναι δυνατό οι έμποροι χωρίς την άδεια των Βυζαντιών. Ο Εύξεινος Πόντος έχει πολλά από τα χρήσιμα για τη ζωή των άλλων ανθρώπων προϊόντα και όλα αυτά τα εξουσιάζουν οι Βυζάντιοι.

Τα μειονεκτήματα της πόλης όμως από τη μεριά της στεριάς είναι τα παρακάτω. Επειδή η Θράκη περικυκλώνει τη χώρα τους από τη μια θάλασσα ως την άλλη, οι Βυζάντιοι είναι σε συνεχή πόλεμο με τους Θράκες. Έχουν μια χώρα ευφορότατη, όταν όμως την καλλιεργήσουν και έρθει ο καιρός των άφθονων και εκλεκτών καρπών, φτάνουν οι Θράκες που άλλο μέρος της σοδειάς τους το καταστρέφουν και άλλο το παίρνουν μαζί τους».

Πολύβιος, *Ιστορίες*

3. Τμήμα των τειχών της Κωνσταντινούπολης από το μέρος της στεριάς, όπως είναι σήμερα.

4. Θρύλοι για το χτίσιμο της Πόλης

α. «Όταν ο Κωνσταντίνος αποφάσισε να κάμει τη νέα πρωτεύουσα, δε διάλεξε αμέσως το Βυζάντιο. Η προσοχή του στράφηκε πρώτα στην Τροία, την πόλη του Αινεία, ο οποίος, όπως λέει η παράδοση, είχε έρθει από εκεί στην Ιταλία και θεμελίωσε τη Ρωμαϊκή πολιτεία. Ενώ όμως βρισκόταν στην Τροία και ρύθμιζε τα όρια της μελλοντικής πόλης, κάποιου βράδυ παρουσιάστηκε στο όνειρό του ένας άγγελος και τον προέτρπε να διαλέξει μια άλλη τοποθεσία για την πρωτεύουσά του. Μετά από αυτό ο Κωνσταντίνος διάλεξε τελικά το Βυζάντιο».

β. «Πριν από το χτίσιμο της νέας πρωτεύουσας ο Αυτοκράτορας φρόντισε να γίνουν τα σχέδια της πόλης όπως αυτός ήθελε. Με ένα ακόντιο στο χέρι χάραξε ο ίδιος τα όρια της πόλης. Οι αυλικοί και οι μηχανικοί του, εντυπωσιασμένοι από την αντοχή του αλλά και από την έκταση της μελλοντικής πολιτείας, τον ρώτησαν:

-Πόσο θα προχωρήσεις ακόμη, Κύριέ μας; Κι εκείνος τους απάντησε:

-Θα προχωρήσω μέχρις ότου σταματήσει αυτός που προχωρεί μπροστά μου.

Και όλοι κατάλαβαν ότι κάποια θεία δύναμη οδηγούσε τον Κωνσταντίνο».

Σωζομενός, Εκκλησιαστική Ιστορία

5. «Έλληνες συναντούν το Χριστό, μετά τη διδασκαλία του», Ιωάννης, ΙΒ', 20-23.

Βυζαντινή μικρογραφία, Εθνική Βιβλιοθήκη Παρισιών.

8. Ο χριστιανισμός γίνεται επίσημη θρησκεία

Ο Χριστιανισμός διαδίδεται και επικρατεί σε όλη την αυτοκρατορία. Ο αυτοκράτορας Ιουλιανός υπερασπίζεται την αρχαία λατρεία. Λίγο αργότερα όμως, ο Θεοδόσιος Α' επιβάλλει το Χριστιανισμό ως επίσημη θρησκεία του κράτους

Το διάταγμα των Μεδιολάνων και η στήριξή του από τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο βοήθησαν στην καθολική **εξάπλωση του Χριστιανισμού**. Ο Κωνσταντίνος μετά το 313 μ.Χ.:

- Προτίμοισε τους Χριστιανούς στις δημόσιες θέσεις και το στρατό.
- Συγκάλεσε Οικουμενική Σύνοδο¹ στη Νίκαια (325 μ.Χ.) και βοήθησε τους χριστιανούς να λύσουν τις θεολογικές τους διαφορές.
- Βαπτίστηκε ο ίδιος Χριστιανός, λίγο πριν το θάνατό του (337 μ.Χ.)

Την ίδια θετική στάση για τους Χριστιανούς τήρησε και ο γιος του Κωνσταντίνος, που τον διαδέχθηκε.

1. Ο σταυρός ήταν σύμβολο της θρησκείας και του κράτους (Μουσείο Βατικανού).

2. Ιουλιανός (Μουσείο Λούβρου)

Η πολιτική αυτή διακόπηκε όταν, το 361 μ.Χ., ανέλαβε αυτοκράτορας ο ανιψιός του Κωνσταντίνου, Ιουλιανός. Ο **Ιουλιανός** είχε σπουδάσει αρχαία ελληνική φιλοσοφία στην Αθήνα και την Αντιόχεια. Οι σπουδές και η ζωή του στην Αθήνα του προκάλεσαν το θαυμασμό για τον ελληνικό πολιτισμό, τους ολύμπιους θεούς και τη λατρεία τους. Γι' αυτό, όταν έγινε αυτοκράτορας, **προσπάθησε να επαναφέρει τη λατρεία της παλαιάς θρησκείας** και να περιορίσει τη χριστιανική. Η αρχαία θρησκεία όμως βρισκόταν πλέον στη δύση της και η νέα στην ανατολή της.

Έτσι, τα μέτρα αυτά δεν είχαν τα αποτελέσματα που περίμενε ο αυτοκράτορας και δε βρήκαν ανταπόκριση στο λαό. Ο Ιουλιανός άλλωστε κυβέρνησε την αυτοκρατορία μόνο για δύο χρόνια (361-363 μ.Χ.) και σκοτώθηκε πολεμώντας τους Πέρσες, σε ηλικία 32 ετών.

Η προσπάθεια αυτή του Ιουλιανού, παρότι δεν είχε άμεσα αποτελέσματα, δημιούργησε σοβαρές αντιδράσεις και διαμάχες ανάμεσα στους πιστούς των δύο θρησκειών. Γι' αυτό ο αυτοκράτορας **Θεοδόσιος**, που τον δια-

¹ **Οικουμενική Σύνοδος:** συνάντηση στην οποία μετέχουν όλοι οι επίσκοποι της Εκκλησίας.

δέχτηκε **κήρυξε το Χριστιανισμό επίσημη θρησκεία** και πήρε αυστηρά μέτρα κατά της θρησκείας των εθνικών¹:

- Έκλεισε τους αρχαίους ναούς, απαγόρευσε τη λατρεία των αρχαίων θεών και όρισε, με νόμο, βαρύτερες ποινές για τους παραβάτες.
- Κατάργησε τους Ολυμπιακούς αγώνες (392 μ.Χ.), τα Ελευσίνια μυστήρια κι έκλεισε το Μαντείο των Δελφών.
- Ανέχτηκε την καταστροφή και τη λεηλασία αρχαίων ναών, μνημείων και έργων τέχνης από φανατικούς χριστιανούς.

Για όλα αυτά οι χριστιανοί ονόμασαν το Θεοδόσιο «Μέγα» και τον Ιουλιανό «Παραβάτη» ή «Αποστάτη». Ο χριστιανισμός όμως τελικά επιβλήθηκε με τη διδασκαλία του και το έργο των πατέρων της εκκλησίας. Ιδιαίτερη συμβολή στην ειρηνική εξάπλωση του χριστιανισμού είχαν οι τρεις ιεράρχες, **Μέγας Βασίλειος, Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός και Ιωάννης ο Χρυσόστομος**, οι οποίοι συνδύασαν την αρχαία ελληνική παιδεία με τα διδάγματα της νέας θρησκείας.

3. Ο Θεοδόσιος Α΄ σε νόμισμα της εποχής
(Νομισματικό Μουσείο Αθηνών)

- Πώς κρίνετε τη στάση του Ιουλιανού και του Θεοδόσιου στα θρησκευτικά ζητήματα της εποχής;
- Υπάρχει σήμερα θρησκευτική ελευθερία;

4. Φανατικοί χριστιανοί καταστρέφουν αρχαία μνημεία

4α. Επιστολή του φιλόσοφου Λιβάνιου, από την Αντιόχεια, στον αυτοκράτορα Θεοδόσιο.

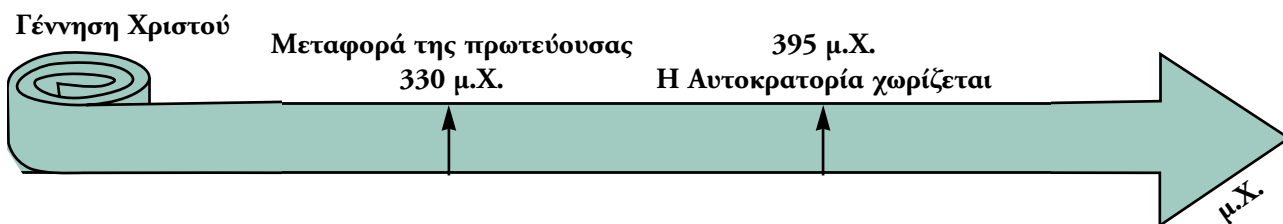
«Συ μεν λέγεις ότι ούτε τα ιερά διέταξες να κλείσουν, ούτε κανέναν εμποδίζεις να προσέλθει στους ναούς και στους βωμούς και να τιμήσει τους θεούς με λιβανωτό και θυμιάματα. Οι οπαδοί της νέας θρησκείας όμως τρέχουν ανεμπόδιστοι εναντίον των ιερών, με ξύλα και πέτρες και σίδερα. Κάποιοι από αυτούς ακόμη τα καταστρέφουν και χωρίς αυτά, με τα χέρια και με τα πόδια».

Λιβάνιος, Λόγος 30

¹ **Εθνικούς** και **ειδωλολάτρες** ονόμαζαν οι χριστιανοί τους πιστούς της παλαιάς θρησκείας.

9. Η Αυτοκρατορία χωρίζεται σε Ανατολική και Δυτική

Ο Θεοδόσιος χωρίζει ξανά την αυτοκρατορία σε Ανατολική και Δυτική. Η Ανατολική (Βυζαντινή) οργανώνεται και προοδεύει. Οι Γότθοι κατακτούν τη Δυτική. Οι Βάνδαλοι περνούν στην Αφρική και κυριεύουν την Καρχηδόνα.

Η βυζαντινή αυτοκρατορία μένει ενωμένη έως τα τέλη του 4ου μ.Χ. αιώνα. Τα τελευταία χρόνια της βασιλείας του Θεοδόσιου όμως μετακινούμενοι λαοί – Ούννοι, Γότθοι και Βανδάλοι - παραβιάζουν τα βόρεια σύνορα και απειλούν την αυτοκρατορία. Τότε ο Θεοδόσιος, λίγο πριν από το θάνατό του (395 μ.Χ.), μοίρασε την αυτοκρατορία στους δυο γιους του, πιστεύοντας ότι έτσι θα κυβερνιόταν καλύτερα. Ο **Αρκάδιος** πήρε το ανατολικό της τμήμα και ο **Ονώριος** το δυτικό.

1. Χάρτης του Ανατολικού και του Δυτικού Ρωμαϊκού Κράτους, μετά τη διαίρεση της αυτοκρατορίας από το Θεοδόσιο

Ο Αρκάδιος και ο γιος του **Θεοδόσιος Β΄** που τον διαδέχτηκε, οργάνωσαν το ανατολικό κράτος και αντιμετώπισαν τον κίνδυνο με πολεμικά και διπλωματικά μέσα. Οχύρωσαν με διπλό τείχος την Πόλη, έβαλαν πλωτές φρουρές στο Δούναβη και έκλεισαν πολυδάπανες συμφωνίες ειρήνης με τους γείτονες που τους απειλούσαν. Σε κάποιους απ' αυτούς, μάλιστα, έδωσαν γη για καλλιέργεια και άλλους τους πήραν ως μισθοφόρους στο βυζαντινό στρατό.

Οι κάτοικοι του Ανατολικού κράτους εκτιμούσαν όλα αυτά, ένιωθαν ασφαλείς και βοηθούσαν το έργο των αυτοκρατόρων. Αν και ανήκαν σε διαφορετικά έθνη, αποδέχονταν όλοι το ρωμαϊκό νόμο, τη χριστιανική θρησκεία και την ελληνική γλώσσα. Ήταν τα κοινά στοιχεία που τους ένωναν.

Στο δυτικό κράτος όμως τα πράγματα εξελίχθηκαν διαφορετικά. Εκεί, οι **Γότθοι** με αρχηγό τον **Αλάριχο** κατάφεραν να κυριεύσουν τη Ρώμη, να τη λεηλατήσουν επί τρεις ημέρες και ν' αποχωρήσουν παίρνοντας μαζί τους μεγάλο μέρος των θησαυρών της (410 μ.Χ.).

Το ίδιο σχεδίαζαν να κάνουν, λίγα χρόνια αργότερα, και οι **Ούννοι**, που με αρχηγό τον **Απίλα** απειλούσαν τα σύνορα του Δυτικού ρωμαϊκού κράτους. Ο Ρωμαίος στρατηγός **Αέτιος** όμως, αφού συμμάχησε πρώτα με τους Γότθους, νίκησε τους Ούννους και συνέτριψε το στρατό τους στα **Καταλανικά Πεδιά.**

Τα επόμενα χρόνια οι οργανωμένες γοθτικές φυλές επιτέθηκαν πάλι κατά των δυτικών επαρχιών. Το Δυτικό ρωμαϊκό κράτος, αδύναμο οικονομικά και στρατιωτικά, δεν μπόρεσε αυτή τη φορά να τους αντιμετωπίσει. Έτσι, μια απ' αυτές τις φυλές, οι Βάνδαλοι, με αρχηγό τους το **Γελίμερο**, πέρασαν το Ρήνο και μέσα από τη Γαλλία και την Ισπανία έφτασαν στο Γιβραλτάρ. Από εκεί, σχεδόν ανεμπόδιστοι, πέρασαν στη βόρεια Αφρική, κατέλαβαν την **Καρχηδόνα** και την έκαναν πρωτεύουσά τους.

2. Αρκάδιος
(Μουσείο
Κωνσταντινούπολης)

3. Χάρτης της πορείας των Ούννων, από τη μακρινή Ασία και τις Πύλες του Καυκάσου στην Ευρώπη και στα σύνορα του ρωμαϊκού κράτους

4. Ο ρωμαϊκός στρατός αντιμετώπισε αποτελεσματικά τις επιθέσεις των Ούννων.

Με την ίδια ευκολία οι Γότθοι κατάκτησαν τις δυτικές επαρχίες, της Γαλλίας, της Ισπανίας και της Ιταλίας. Στην τελευταία μάλιστα, ο αρχηγός των Οστρογόθων **Θευδέριχος** ίδρυσε το «γοθικό βασίλειο της Ιταλίας» με πρωτεύουσα τη **Ραβέννα**.

Έτσι το 476 μ.Χ. το δυτικό ρωμαϊκό κράτος διαλύθηκε οριστικά.

- Γιατί ο Θεοδόσιος χώρισε την αυτοκρατορία;
- Με ποιους τρόπους αντιμετώπισε το Ανατολικό τμήμα τους κινδύνους από τις επιδρομές;
- Ποιους εχθρούς αντιμετώπισε και πώς το Δυτικό τμήμα;

5. Εξελληνισμός του Ανατολικού κράτους.

5.1. Η αυτοκράτειρα Ευδοκία έφερε την ελληνική Παιδεία από την Αθήνα στην Κωνσταντινούπολη.

«Στο Ανατολικό κράτος έγιναν σημαντικές εσωτερικές αλλαγές στη διάρκεια του 5ου αιώνα. Ο αυτοκράτορας Θεοδόσιος Β΄ και η Ελληνίδα σύζυγός του Ευδοκία ίδρυσαν στην Πόλη το Πανδιδακτήριο, ένα είδος Πανεπιστημίου της εποχής. Τα μαθήματα σ' αυτό διδάσκονταν στην ελληνική και τη λατινική γλώσσα. Από τους 31 καθηγητές του οι 16 δίδασκαν στην ελληνική και οι 15 στη λατινική γλώσσα.

Και στις δύο γλώσσες ακόμη συντάσσονταν οι διαθήκες των πολιτών, οι αποφάσεις των δικαστηρίων και τα διατάγματα των αυτοκρατόρων». Έτσι η ελληνική γλώσσα έπαιρνε επίσημη θέση στη διοίκηση του κράτους.

Διον. Ζακυθινού, Βυζαντινή Ιστορία.

6. Οι Ούννοι

«Οι Ούννοι ήταν μικρού αναστήματος και γρήγοροι στις κινήσεις. Ήταν ακόμη επιδέξιοι ιππείς και τοξότες. Είχαν ευρείς ώμους, αυχένα δυνατό και πάντοτε άκαμπτο από περηφάνια. Σκληραγωγούσαν τα νεογέννητα παιδιά τους και χάραζαν με σπαθί τα μάγουλά τους, για ν' αντέχουν στα τραύματα. Τα τρομερά χαρακτηριστικά τους προκαλούσαν φόβο στους αντιπάλους τους, οι οποίοι τρομοκρατούνταν και τρέπονταν σε φυγή, όταν έβλεπαν το παραμορφωμένο τους πρόσωπο και τα μικρά τους μάτια».

Ιορδάνης (Γότθος ιστορικός)

10. Το Παλάτι, ο Ιππόδρομος και οι Δήμοι

Το παλάτι είναι ο τόπος διαμονής του αυτοκράτορα, αλλά και το κέντρο διοίκησης της αυτοκρατορίας. Ο ιππόδρομος είναι ο χώρος έκφρασης και ψυχαγωγίας του λαού. Τα σωματεία των Δήμων οργανώνουν τους αγώνες που γίνονται εκεί.

Το σημαντικότερο από τα έργα του Κωνσταντίνου στη νέα πρωτεύουσα ήταν το **ιερό παλάτι**¹. Στο εσωτερικό του, εκτός από την κατοικία του αυτοκράτορα και της οικογένειάς του, υπήρχαν κτίρια για τη στέγαση των κρατικών υπηρεσιών, αίθουσες υποδοχής των επισκεπτών, τραπεζαρίες και χώροι για τη φιλοξενία τους, εκκλησίες και παρεκκλήσια. Το οικοδομικό συγκρότημα συμπλήρωναν τα κτίσματα για τη διαμονή της φρουράς και των αξιωματούχων του παλατιού και τα εργαστήρια των τεχνιτών που το φρόντιζαν και το συντηρούσαν.

Όλα αυτά συνδέονταν με υπαίθριες στοές, διαδρόμους, εσωτερικές αυλές και κήπους, οι οποίοι ήταν διακοσμημένοι με κρήνες², ψηφιδωτούς διαδρόμους και έργα τέχνης, αλλά και με σπάνια φυτά και άνθη.

Προέκταση των χώρων του παλατιού και φυσική συνέχειά του ήταν ο **ιππόδρομος**. Ως πρότυπό του είχε το Κολοσσαίο της Ρώμης, αλλά ήταν προσαρμοσμένος στο χώρο του παλατιού και της νέας πρωτεύουσας. Στις μαρμάρινες κερκίδες³ του κάθονταν χιλιάδες θεατές, αρκετές φορές το χρόνο, για να χαρούν τις ιπποδρομίες, τους αγώνες και τις άλλες εκδηλώσεις που γίνονταν εκεί. Οι ιπποδρομίες γίνονταν σε καθορισμένες ημερομηνίες και τις παρακολουθούσε συχνά και ο αυτοκράτορας από το ειδικό θεωρείο του. Ιπποδρομίες γίνονταν, με άδεια του παλατιού, και σε κάποιες έκτακτες περιπτώσεις για να γιορταστούν ευχάριστα γεγονότα ή για να τιμηθούν ξένοι άρχοντες ή πρεσβείες που επισκέπτονταν την Πόλη. Στη διάρκεια των ιπποδρομιών οι θεατές επευφημούσαν τον αυτοκράτορα και συχνά εξέφραζαν σ' αυτόν τα αιτήματα ή και τα παράπονά τους.

1. Το Παλάτι ήταν χτισμένο στην πλευρά ενός λόφου, πάνω από το Βόσπορο και την Προποντίδα.

2. Οι ιπποδρομίες ήταν το αγαπημένο αγώνισμα των Βυζαντινών.

¹ **παλάτι:** κατοικία του αυτοκράτορα. Πήρε το όνομά του από τον Παλατίνο λόφο της Ρώμης.

² **κρήνη:** υπαίθρια πηγή

³ **κερκίδα:** σειρά καθισμάτων αρχαίου θεάτρου

Η οργάνωση των ιπποδρομιών είχε ανατεθεί στους Δήμους. Οι **Δήμοι** ήταν αθλητικά σωματεία, που είχαν μέλη και οπαδούς πολίτες που τους άρεσαν οι ιππικοί αγώνες. Από τα χρώματα των στολών και των λαβάρων τους, οι Δήμοι ονομάζονταν Πράσινοι, Βένετοι (Γαλάζιοι), Λευκοί και Κόκκινοι. Το κοινό πάθος για τη νίκη των ομάδων τους όμως τους έκανε να φιλονικούν συχνά μεταξύ τους.

- **Πώς φαντάζεστε την καθημερινή λειτουργία του παλατιού;**
- **Τι είδους αγώνες γίνονταν στον Ιππόδρομο; Ποιος είχε την ευθύνη της οργάνωσής τους;**

3. Ο ιππόδρομος γινόταν και τσίρκο

Σε περιόδους που δε γίνονταν ιπποδρομίες, ο ιππόδρομος μετατρέπονταν σε τσίρκο, που έμοιαζε πολύ με τα σημερινά. Ένας επισκέπτης της πόλης γράφει γι' αυτό:

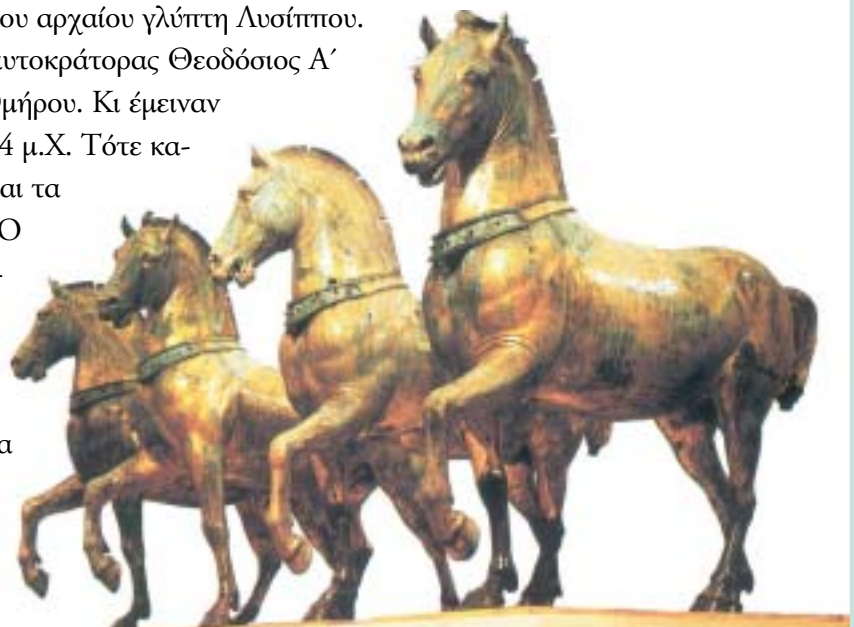
«Σ' αυτό τον τόπο εμφανίζονται δεξιότεχνες απ' όλα τα μέρη του κόσμου, για να παρουσιάσουν τα νούμερά τους (ακροβατικές ασκήσεις, ταχυδακτυλουργίες, χορευτικά νούμερα και κωμικές παντομίμες). Φέρνουν, ακόμη, λιοντάρια και λεοπαρδάλεις, αρκούδες και ονάγρους (ασιατικούς αγριογαιδαρούς) και τα βάζουν να παλεύουν μεταξύ τους. Σε κανένα μέρος του κόσμου δεν μπορεί να απολαύσει κανείς ένα παρόμοιο θέαμα».

Βενιαμίν Τουδέλης (περιηγητής)

4. Μια παράξενη «ιπποδρομία»

Στον ιππόδρομο της Κωνσταντινούπολης, πάνω από την αφετηρία των ιπποδρομιών, ήταν στημένα τα τέσσερα χάλκινα άλογα του αρχαίου γλύπτη Λυσίππου.

Εδώ τα έφερε (το 390 μ.Χ.) ο αυτοκράτορας Θεοδόσιος Α' από τη Χίο, την πατρίδα του Ομήρου. Κι έμειναν 800 περίπου χρόνια, ως το 1204 μ.Χ. Τότε κατέλαβαν την Πόλη οι Βενετοί και τα μετέφεραν στην πατρίδα τους. Ο Γάλλος αυτοκράτορας Ναπολέον τα μετέφερε για κάποια χρόνια στο Παρίσι. Το 1814 ξαναγύρισαν στη Βενετία και ως σήμερα κοσμούν την πλατεία του προστάτη της Αγίου Μάρκου. Η ιπποδρομία δεν τελείωσε. Το τέρμα της είναι στη Χίο...

4.a. Τα άλογα του Λυσίππου, όπως σώζονται σήμερα στη Βενετία.

11. Η καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο

Οι αγορές και το λιμάνι αποτελούσαν τα κέντρα ζωής των πολιτών και της πόλης. Τα καταστήματα και οι πλατείες ήταν οι χώροι συνάντησής τους. Οι Βυζαντινοί διασκεδάζαν συχνά σε οικογενειακές γιορτές και σε τοπικά πανηγύρια.

Η Κωνσταντινούπολη ήταν χτισμένη στις πλαγίες επτά λόφων, γι' αυτό πολλοί την έλεγαν και «**Επτάλοφη**». Όλα σχεδόν τα σπίτια της έβλεπαν στις θάλασσες του Βοσπόρου, της Προποντίδας και του Κεράτιου κόλπου, που την περιέβαλλαν.

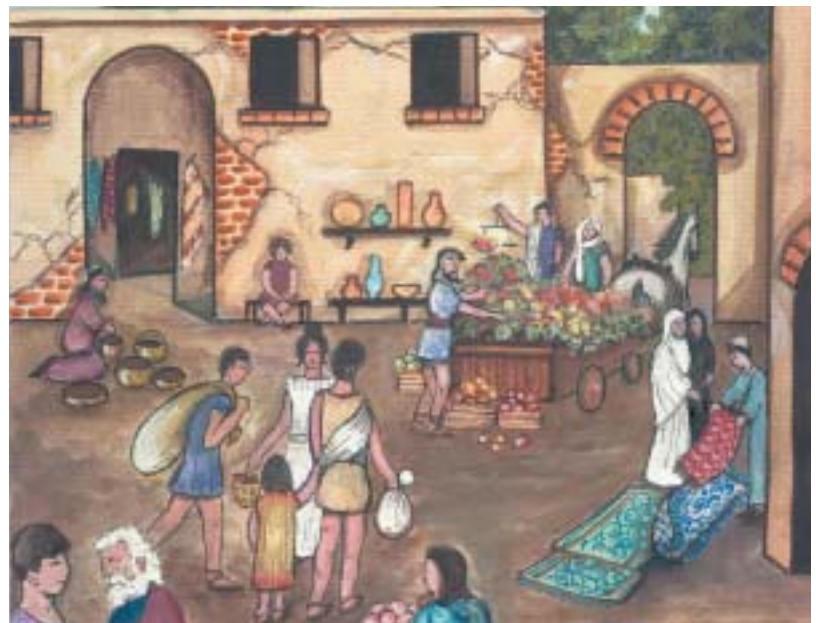
Χώρος συνάντησης και καθημερινής επικοινωνίας των Βυζαντινών ήταν οι **πλατείες** και οι **αγορές** της Πόλης. Η μεγαλύτερη απ' αυτές έφερε το όνομα του ιδρυτή της και ήταν στο μέσο της **Μέσης λεωφόρου**, που διέσχιζε την Πόλη. Κοντά της ήταν οι αγορές των αυτοκρατόρων Θεοδόσιου και Αρκάδιου καθώς και άλλες μικρότερες.

Δεξιά κι αριστερά της Μέσης λεωφόρου υπήρχαν **τοξωτές στοές** και εκατοντάδες καταστήματα, από τα οποία οι Βυζαντινοί αγόραζαν ό,τι επιθυμούσαν. Εδώ είχαν τα σπίτια τους και οι πιο εύπορες¹ οικογένειες.

Εκτός από τις σταθερές αγορές υπήρχαν και οι **υπαίθριες**². Αυτές λειτουργούσαν στο κέντρο και στις λαϊκές συνοικίες της Πόλης, ορισμένες ημέρες της εβδομάδας. Εκεί πουλούσαν τα προϊόντα τους πολλοί παραγωγοί και βιοτέχνες σε καλύτερες τιμές. Γι' αυτό τις επισκεπτόταν πολύς κόσμος. Σ' αυτές σύχναζαν και πλανόδιοι διασκεδαστές.

1. Ο Κωνσταντίνος όρισε ότι σε κανένα κτίσμα δεν επιτρεπόταν να εμποδίζει τη θέα των γειτόνων του.

2. Υπαίθρια αγορά σε συνοικία της Πόλης

¹ **εύπορες:** πλούσιες.

² **υπαίθριες αγορές:** ονομάζονταν έτσι γιατί δεν ήταν μόνιμες και οι πωλητές δεν είχαν σταθερή στέγη.

Την επίβλεψη της αγοράς είχε ο **Έπαρχος της Πόλης**³, ο οποίος ενημερωνόταν τακτικά για την επάρκεια και την ποιότητα των αγαθών αλλά και τις τιμές τους. Ιδιαίτερη προσοχή έδειχνε για τα είδη πρώτης ανάγκης.

- Το λιμάνι, οι πλατείες και οι αγορές ήταν χώροι συνάντησης και επικοινωνίας των Βυζαντινών. Συμβαίνει κάτι ανάλογο σήμερα;
- Γιατί το λιμάνι είναι σημαντική πηγή οικονομικής δύναμης για μια πόλη;
- Είναι απαραίτητες οι γιορτές στη ζωή των ανθρώπων, αλλά και στην αρμονική συμβίωση ενός λαού;

3. Οι γιορτές

Οι Βυζαντινοί είχαν πολλές γιορτές δημόσιες, οικογενειακές και θρησκευτικές. Τιμούσαν ιδιαίτερα τους τοπικούς αγίους και μετείχαν ευχάριστα στις εκδηλώσεις λατρείας τους. Στα πανηγύρια που γίνονταν τη μέρα της γιορτής τους, μετά τη θεία λειτουργία, έτρωγαν, έπιναν, χόρευαν και τραγουδούσαν. Τους άρεσε ιδιαίτερα η μουσική και πολλοί έψελναν, τραγουδούσαν και έπαιζαν μουσικά όργανα.

3.1. Και στις θρησκευτικές γιορτές οι Βυζαντινοί χρησιμοποιούσαν διάφορα μουσικά όργανα (Αγιογραφία, Τσεπέλοβο).

4. Ένας βυζαντινός σκύλος-μάντης

Στις υπαίθριες αγορές, εκτός από τους πωλητές και τους αγοραστές, σύχναζαν και κάποιοι διασκεδαστές, που με διάφορους τρόπους προσπαθούσαν να ψυχαγωγήσουν τον κόσμο. «Κάποια χρονιά ήρθε στην Πόλη ένας Ιταλός φέρνοντας μαζί του ένα ξανθό σκύλο, που έκανε θαυμαστά πράγματα. Καθώς το αφεντικό του στεκόταν στην αγορά περιτριγυρισμένο από κόσμο, άνδρες και γυναίκες τού έδιναν, κρυφά από το σκύλο, νομίσματα ή δαχτυλίδια και αυτός τα έκρυβε στο έδαφος. Ύστερα διέταζε το σκύλο να τα βρει και να δώσει στον καθένα το δικό του. Κι αυτός το έκανε! Κι άλλα τέτοια του έκανε, κι ο σκύλος τα πετύχαινε ακριβώς. Και πολλοί τότε έλεγαν ότι αυτός ο σκύλος έχει πνεύμα Πυθίας».

Ιωάννης Μαλάλας, *Χρονικό*

³ **Έπαρχος της Πόλης**: ανώτερος αξιωματούχος μετά τον αυτοκράτορα. Είχε αρμοδιότητα και εξουσία για ό,τι συνέβαινε μέσα στην Πόλη και σε απόσταση 100 χιλιομέτρων γύρω απ' αυτή.

12. Η εκπαίδευση στο Βυζάντιο

Τα σχολεία στο Βυζάντιο ήταν εκκλησιαστικά και ιδιωτικά. Σ' αυτά πήγαιναν μόνο τα αγόρια των γονιών που μπορούσαν να πληρώσουν. Τα κορίτσια έμεναν στο σπίτι. Τα πιο πολλά παιδιά μάθαιναν τέχνες κοντά σε ειδικούς τεχνίτες.

Η εκπαίδευση των παιδιών στο Βυζάντιο δεν ήταν υποχρεωτική. Υπήρχαν μόνο ιδιωτικά και εκκλησιαστικά σχολεία, που λειτουργούσαν σε σπίτια, σε ναούς ή σε μοναστήρια. Οι γονείς πλήρωναν δίδακτρα σε είδος ή χρήματα, ανάλογα με το επάγγελμά τους. Τα παιδιά πήγαιναν στο σχολείο σε ηλικία έξι ως οκτώ χρόνων.

Το βασικό σχολείο είχε τέσσερις τάξεις. Στις δύο μικρότερες οι μαθητές μάθαιναν να γράφουν, να διαβάζουν και να λογαριάζουν. Ασκούνταν ακόμη να ακούν προσεχτικά το δάσκαλό τους και να προφέρουν σωστά τα λόγια τους.

Στις μεγαλύτερες τάξεις διδάσκονταν ορθογραφία, γραμματική και αριθμητική. Αποστήθιζαν ιστορίες από τον Όμηρο, την Παλαιά και την Καινή Διαθήκη και από τους μύθους του Αισώπου. Στα σχολεία ακόμη μάθαιναν να τραγουδούν και να ψέλνουν.

Στα εκκλησιαστικά σχολεία, εκτός από τα παιδιά της πόλης, συχνά φοιτούσαν δωρεάν ορφανά παιδιά ή μαθητές από άλλες περιοχές της αυτοκρατορίας, που διακρίνονταν για τη φιλομάθειά τους.

Τα κορίτσια κι ένας μεγάλος αριθμός αγοριών, που οι γονείς τους δεν είχαν να πληρώσουν δίδακτρα, δεν πήγαιναν σχολείο. Έμεναν στο σπίτι, έπαιζαν στις αυλές και στους δρόμους και βοηθούσαν τους γονείς τους στις δουλειές. Την αγωγή αυτών των παιδιών αναλάμβαναν οι γονείς, οι γιαγιάδες και οι παππούδες. Αυτοί μάθαιναν στα παιδιά ιστορίες για τη ζωή και τον τόπο τους και τα ασκούσαν να διατηρούν τα έθιμα και τις παραδόσεις των Βυζαντινών. Τα κορίτσια κοντά στις μητέρες τους μάθαιναν να κεντούν, να πλέκουν και να υφαίνουν.

Τα αγόρια που δεν πήγαιναν στο σχολείο μάθαιναν από μικρή ηλικία τέχνες κοντά σε ειδικούς τεχνίτες. Εκεί εργάζονταν, ως άμισθοι μαθητευόμενοι, συνήθως δύο χρόνια. Ύστερα εργάζονταν κοντά τους με αμοιβή ή αναζητούσαν αλλού εργασία. Κάθε τεχνίτης μπορούσε να έχει μόνο δύο μαθητευόμενους. Ο σεβασμός των νέων αυτών προς το «αφεντικό» τους ήταν μεγάλος και συχνά κρατούσε για όλη τους τη ζωή.

1. Ο δάσκαλος και οι μαθητές κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας

2. Δυο μαθητές ασχολούνται με εργασίες που τους έχει αναθέσει ο δάσκαλός τους.

3. Κοπέλες στον αργαλειό (Βυζαντινή μικρογραφία, Βιβλιοθήκη Βατικανού)

- Πώς κρίνετε το βυζαντινό σύστημα εκπαίδευσης; Τι από αυτά ισχύει σήμερα;
- Τα κορίτσια είχαν τις ίδιες ευκαιρίες με τα αγόρια για εκπαίδευση; Πώς κρίνετε αυτή τη διαφορά;
- Σήμερα επιτρέπεται η παιδική εργασία;
- Ποιες δυσκολίες αντιμετώπιζαν οι μαθητές στα βυζαντινά χρόνια;

4. Πολλά παιδιά των Βυζαντινών μάθαιναν οικοδομικές τέχνες. (μικρογραφία από χειρόγραφο, Ιστορικό Μουσείο Μόσχας)

5. Στο βυζαντινό σχολείο

Οι αίθουσες των σχολείων ήταν στενές και είχαν μικρά παράθυρα. Οι μαθητές κάθονταν σε ξύλινους πάγκους, σε χαμηλούς σκίμποδες¹, σταυροπόδι στο πάτωμα και συχνά όρθιοι. Ο γραμματιστής² στήριζε τα βιβλία του σε αναλόγιο. Τα παιδιά έβαζαν τα σύνεργά τους σε ένα μικρό υφασμάτινο σάκο, το μάρσιπο. Συνηθισμένο αναγνωστικό τους ήταν το ψαλτήρι³. Έγραφαν πάνω σε πλάκα με κοντύλι και έσβηναν μ' ένα μικρό σφουγγάρι. Εκτός από τις πέτρινες πλάκες υπήρχαν κι άλλες αλειμμένες με κερί. Σ' αυτές έγραφαν με μυτερό καλάμι. Στις μεγαλύτερες τάξεις έγραφαν με μελάνι πάνω σε παπύρους, σε περγαμηνές⁴ και σε χαρτί, από το 10ο αιώνα και μετά.

¹ σκίμποδας: χαμηλό σκαμνί.

² γραμματιστής: ο δάσκαλος των πρώτων γραμμάτων.

³ ψαλτήρι: εκκλησιαστικό βιβλίο με συλλογή ψαλμών.

⁴ περγαμινή: επεξεργασμένο δέρμα μικρού ζώου.

6. Μητέρα συνοδεύει το παιδί της στο σχολείο.
(Από φορητή εικόνα του Αγ. Νικολάου, Ι.Μ. Πάτμου)

7. «Ο μη δαρείς ου παιδεύεται»⁵

Οι τιμωρίες των μαθητών ήταν συνηθισμένο γεγονός στα βυζαντινά σχολεία. Το ραβδί και η βέργα ήταν απαραίτητα μέσα διδασκαλίας για την εποχή. Οι τιμωρίες αυτές, συνήθως, γίνονταν με την έγκριση ή την προτροπή των γονέων. Γονείς και δάσκαλοι πίστευαν ότι :

«Όποιος δε δαρθεί δε μαθαίνει γράμματα».

B. Ανακεφαλαίωση (5-12)

- Υπέγραψε με το Λικίνιο το Διάταγμα της ανεξιθρησκίας στα Μεδιόλανα.
- Νίκησε το συνάρχοντά του Μαξέντιο κι έγινε μονοκράτορας.

Ο Κωνσταντίνος: • Μετέφερε την πρωτεύουσα του κράτους από τη Ρώμη στο Βυζάντιο.

- Έχτισε τη Νέα Ρώμη και τη στόλισε με θαυμαστά κτίρια και έργα τέχνης.
- Βοήθησε σημαντικά την επικράτηση και τη διάδοση του χριστιανισμού.

Ο Θεοδόσιος: • Επέβαλε το χριστιανισμό ως επίσημη θρησκεία του κράτους.

- Χώρισε την αυτοκρατορία σε ανατολική και δυτική.
- Όρισε τους δύο γιους του, Αρκάδιο και Ονώριο, κυβερνήτες των δύο κρατών.

Να θυμάμαι:

- Το δυτικό ρωμαϊκό κράτος νικήθηκε από τους Γότθους και διαλύθηκε.
- Το ανατολικό διατηρήθηκε περισσότερο από χίλια χρόνια.
- Το παλάτι, ο ιππόδρομος, η αγορά και το λιμάνι ήταν κέντρα ζωής των πολιτών.
- Οι Βυζαντινοί έδιναν σημασία στη μόρφωση των παιδιών και τα έστελναν στα σχολεία για να μάθουν γράμματα.

⁵ Ο μη δαρείς ου παιδεύεται: όποιος δεν δαρθεί, δε μαθαίνει.

Γ. ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΚΡΑΤΟΣ ΜΙΑ ΔΥΝΑΜΗ ΠΟΥ ΜΕΓΑΛΩΝΕΙ

Ο ναός της Αγίας Σοφίας

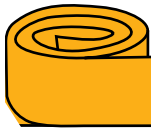
13. Ο Ιουστινιανός μεταρρυθμίζει τη διοίκηση και τη νομοθεσία

Στις αρχές του 6ου αιώνα, η αυτοκρατορία αντιμετωπίζει προβλήματα. Γότθοι και Βάνδαλοι απειλούν τα δυτικά σύνορά της. Ο Ιουστινιανός κάνει μεταρρυθμίσεις στη διοίκηση και τη νομοθεσία για να αντιμετωπίσει τα εσωτερικά προβλήματα.

Γέννηση Χριστού

Η Αυτοκρατορία χωρίζεται
395 μ.Χ.

Ο Ιουστινιανός γίνεται αυτοκράτορας
527 μ.Χ.

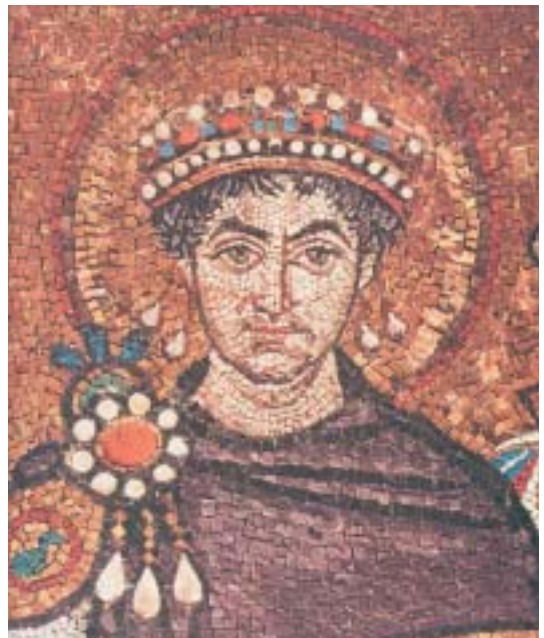
Δυο αιώνες μετά τη μεταφορά της πρωτεύουσας, αυτοκράτορας στην Κωνσταντινούπολη έγινε ο **Ιουστινιανός** (527 μ.Χ.). Το βυζαντινό κράτος αυτή την περίοδο αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα διοίκησης στο εσωτερικό και εχθρικών απειλών στα σύνορά του.

Ο νέος αυτοκράτορας διακρινόταν για τις γνώσεις του, την εργατικότητα του και την τόλμη του να αντιμετωπίζει τις δυσκολίες. Διάλεξε ικανούς συνεργάτες και πήρε μέτρα για την καλή λειτουργία του κράτους και για την άμυνα των συνόρων της αυτοκρατορίας:

- **Κωδικοποίησε**¹ τους παλιούς ρωμαϊκούς νόμους και τους συμπλήρωσε με νέους πιο δίκαιους, γραμμένους στα ελληνικά.
- Κατάργησε τα **προνόμια** των **Δήμων** και απαγόρευσε στους μεγαλοκτηματίες να παίρνουν τα κτήματα των μικροϊδιοκτητών γειτόνων τους, για χρέη που τους όφειλαν.
- Φορολόγησε τους πολίτες ανάλογα με τα εισοδήματά τους.
- Οργάνωσε τη λειτουργία της αγοράς, των λιμανιών και των εμπορικών δρόμων και επέβαλε δασμούς² για τα εισαγόμενα προϊόντα.
- Όρισε τους λογοθέτες³ υπεύθυνους για την εφαρμογή των νόμων.

Οι **μεταρρυθμίσεις** αυτές ικανοποίησαν το λαό, αλλά ενόχλησαν τους δήμους και δυσάρεστησαν τους προνομιούχους. Έφεραν όμως στο κράτος πολλά χρήματα, με τα οποία ο Ιουστινιανός έκανε έργα σημαντικά για την εποχή του. Συγκεκριμένα:

- Οργάνωσε το στρατό, με βυζαντινούς κυρίως στρατιώτες, και ασφάλισε τα σύνορα με μια σειρά φρουρίων.

1. Ο Ιουστινιανός (Λεπτομέρεια από ψηφιδωτό, Άγιος Βιτάλιος, Ραβέννα)

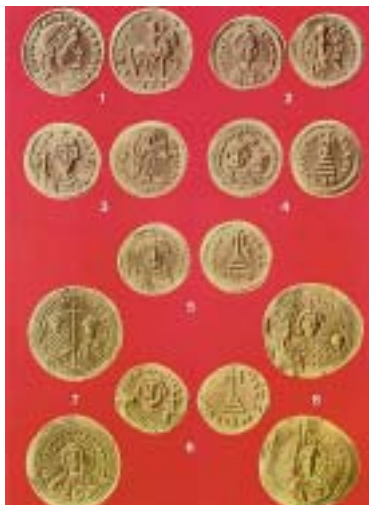
¹ **κωδικοποίησε:** συγκέντρωσε τους νόμους κατά θέμα.

² **δασμός:** φόρος.

³ **λογοθέτης:** αξιωματούχος, αντίστοιχος με το σημερινό υπουργό.

- Συντήρησε και βελτίωσε τους δρόμους που ένωναν την πρωτεύουσα με τις επαρχίες και τις μεγάλες πόλεις της αυτοκρατορίας.
- Έκοψε χρυσά «βυζαντινά» νομίσματα, τα οποία κυκλοφορούσαν σε όλο τον κόσμο και μ' αυτά μόνο γίνονταν οι συναλλαγές.
- Έφερε από την Κίνα το μυστικό εκτροφής του μεταξοσκώληκα.

Όλα αυτά έκαναν το Βυζάντιο πλούσιο και δυνατό και τον αυτοκράτορα έτοιμο να ζωντανέψει το όνειρό του: να φτάσει τη βυζαντινή αυτοκρατορία στα παλιά σύνορα της ρωμαϊκής.

2. Τα χρυσά βυζαντινά νομίσματα ήταν περιζήτητα και έξω από τα σύνορα της αυτοκρατορίας.

3. Ο εξοπλισμός των στρατιωτών και τα φρούρια των συνόρων έκαναν το κράτος ασφαλέστερο.

4. Μια «σκιερή σελίδα» του Ιουστινιανού

Το δεύτερο έτος της βασιλείας του (529 μ.Χ.) ο Ιουστινιανός έκλεισε τη Φιλοσοφική Σχολή της Αθήνας, που λειτουργούσε από την εποχή του Πλάτωνα (εννέα αιώνες πριν), επειδή θεωρούσε ότι ήταν ο τελευταίος χώρος συντήρησης της αρχαίας θρησκείας. Οι δάσκαλοι της Σχολής υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν την πόλη και να ζήσουν αλλού χωρίς το δικαίωμα να διδάσκουν.

4α. Σκηνή από τη φιλοσοφική σχολή των Αθηνών
(Ψηφιδωτό από την Πομπηία, 1ος αιώνας μ.Χ., Εθνικό Μουσείο Νεάπολης)

- Τι στόχευε να διορθώσει καθένα από τα μέτρα του Ιουστινιανού;
- Ποιο από τα έργα του Ιουστινιανού θεωρείτε σημαντικότερο και γιατί;
- Σε τι βοήθησε η ενέργεια του Ιουστινιανού να κόψει νέα νομίσματα; Ποια ξένα νομίσματα χρησιμοποιούμε εμείς σήμερα;
- Συζητούμε για το πώς πρέπει να διαλέγει ένας ηγέτης τους συνεργάτες του.

5. Η Θεοδώρα με την ακολουθία της
(Ραβέννα, Άγιος Βιτάλιος)

6. Οι συνεργάτες του Ιουστινιανού

Ο **Ιουστινιανός** είχε πολλούς και ικανούς συνεργάτες, που τον βοήθησαν πολύ στο έργο του, αλλά και στις δύσκολες στιγμές του. Ανάμεσά τους διακρίθηκαν:

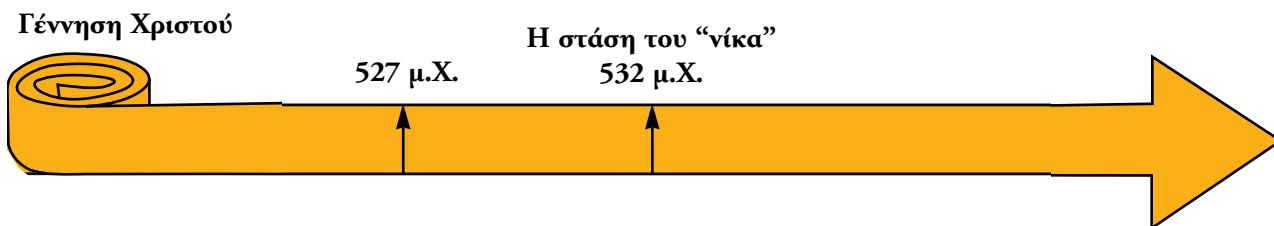
- Η Αυγούστα **Θεοδώρα**, σύζυγος και συναυτοκράτειρα.
- Ο νομομαθής **Τριβωνιανός**, εκουγχρονιστής των παλαιών και συντάκτης των νέων νόμων (νε-αραί) του Κράτους.
- Ο **Ιωάννης Καππαδόκης**, λογοθέτης οικονομικών και υπεύθυνος είσπραξης των φόρων.
- Ο **Ανθέμιος** και ο **Ισίδωρος**, μηχανικοί αρχιτέκτονες και σύμβουλοι του αυτοκράτορα για τα δημόσια έργα.
- Ο **Βελισάριος** και ο **Ναρσής**, στρατηγοί. Ο πρώτος των δυνάμεων της Ανατολής και ο δεύτερος της Δύσης.

Όλοι διακρίνονταν για τις ικανότητές τους και όχι για την αριστοκρατική καταγωγή τους.

14. Οι Δήμοι αναστατώνουν την πρωτεύουσα με τη «στάση του νίκα»

Οι μεταρρυθμίσεις του Ιουστινιανού ενόχλησαν τους προνομιούχους και τους Δήμους, που αντέδρασαν και προκάλεσαν ταραχές στην Πόλη. Η αυτοκράτειρα Θεοδώρα στήριξε τον Ιουστινιανό και τον έπεισε να μην παραιτηθεί. Η αυτοκρατορική φρουρά έπνιξε στο αίμα τη «στάση του νίκα».

Οι μεταρρυθμίσεις του Ιουστινιανού έβαλαν τάξη στη λειτουργία των υπηρεσιών του κράτους και επέβαλαν έλεγχο στα έσοδα και των Δήμων. Αυτό ενόχλησε τους οργανωτές των ιπποδρομιών και οι αρχηγοί τους μετέφεραν τα παράπονα και τη δυσaréσκεία τους στον αυτοκράτορα. Ο Ιουστινιανός τούς άκουσε με προσοχή, αλλά δεν άλλαξε τις αποφάσεις του.

Το Γενάρη του 532 μ.Χ., κατά τη διάρκεια των αγώνων, ξέσπασαν ταραχές στον ιππόδρομο ανάμεσα στους οπαδούς των Πράσινων και των Βένετων. Η φρουρά των αγώνων προσπάθησε να τους διαχωρίσει. Τότε οι αντιμαχόμενες ομάδες ενώθηκαν και στράφηκαν κατά της φρουράς, κραυγάζοντας υβριστικά συνθήματα κατά του λογοθέτη των οικονομικών Ιωάννη Καππαδόκη, του νομοθέτη Τριβωνιανού, αλλά και κατά του ίδιου του αυτοκράτορα, από τον οποίο ζητούσαν να παραιτηθεί.

Οι ταραχές δεν περιορίστηκαν στον ιππόδρομο. Οι στασιαστές άνοιξαν τις πύλες και ξεχύθηκαν στην Πόλη. Ληλάτησαν την αγορά, πυρπόλησαν δημόσια κτίρια, την Αγία Σοφία και τα προπύλαια του Παλατιού, φωνάζοντας

1. Οι στασιαστές, Πράσινοι και Βένετοι, έσπασαν τις πύλες του ιπποδρόμου και ξεχύθηκαν στους δρόμους της Πόλης κραυγάζοντας: «νίκα-νίκα».

«νίκα – νίκα»¹. Στους στασιαστές, στη διάρκεια των ταραχών, προστέθηκαν και πολλοί δυσαρεστημένοι κάτοικοι της Πόλης.

Μάταια ο Ιουστινιανός και οι ηγέτες των Δήμων προσπάθησαν να ηρεμήσουν το πλήθος και να περιορίσουν τις καταστροφές. Οι στασιαστές, αντί να πειθαρχήσουν, «επιστράτευσαν» έναν αξιωματούχο του παλατιού, τον **Υπάτιο**, τον μετέφεραν στον ιππόδρομο και τον ανακήρυξαν αυτοκράτορα!

Ο Ιουστινιανός βρέθηκε σε πολύ δύσκολη θέση. Για μια στιγμή σκέφτηκε να παραιτηθεί και να εγκαταλείψει το θρόνο και την Πόλη. Τον συγκράτησαν όμως οι συνεργάτες του και η αυτοκράτειρα Θεοδώρα, πείθοντάς τον ότι αυτό θα ήταν το πιο μεγάλο κακό για την Πόλη και την αυτοκρατορία.

Τότε ο Ιουστινιανός διέταξε τους στρατηγούς Βελισάριο και Ναρσή να καταπνίξουν με κάθε τρόπο τη στάση. Η αυτοκρατορική φρουρά περικύκλωσε τον ιππόδρομο και, ελέγχοντας όλες τις πύλες, μπήκε σ' αυτόν και αντιμετώπισε χωρίς οίκτο τους στασιαστές που είχαν μείνει εκεί.

Το αποτέλεσμα ήταν φρικτό: τριάντα χιλιάδες άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους. Οι αγώνες του ιπποδρόμου διακόπηκαν για αρκετά χρόνια και κάθε φωνή λαϊκής διαμαρτυρίας σώπασε. Μεγάλο μέρος της πόλης καταστράφηκε και το γόητρο του αυτοκράτορα πληγώθηκε βαριά.

Τελικά, κανείς δε νίκησε στη «στάση του νίκα».

3. Η αυτοκράτειρα Θεοδώρα
(Ψηφιδωτό από τον Άγιο Βιτάλιο,
Ραβέννα)

2. «Καλόν εντάφιον η βασιλεία»²

Ο Ιουστινιανός, λίγο πριν δώσει εντολή στους στρατηγούς να χτυπήσουν τους στασιαστές, είχε αποφασίσει να εγκαταλείψει το θρόνο και να φύγει. Η αυτοκράτειρα Θεοδώρα όμως τον έπεισε ν' αλλάξει την απόφασή του λέγοντάς του:

«Όποιος γεννήθηκε, αναπόφευκτα θα πεθάνει. Στο βασιλιά όμως είναι αδικαιολόγητη η φυγή. Εγώ δε θα μπορούσα να ζω χωρίς την πορφύρα³, ούτε επιθυμώ να ζήσω την ημέρα που δε θα με αποκαλούν βασίλισσα.

Εάν λοιπόν εσύ, βασιλιά, θέλεις να σωθείς, μπορείς; Και χρήματα πολλά έχουμε, και θάλασσα και πλοία. Σκέψου όμως μήπως, στο μέλλον, μετανώσεις που σώθηκες φεύγοντας, αντί να μείνεις εδώ και να πεθάνεις. Διότι σε μένα αρέσει κάποιος λόγος παλαιός, που λέει ότι **είναι καλό να πεθαίνει κανείς βασιλιάς.**»

Προκόπιος, *Υπέρ των πολέμων*

■ Πώς κρίνετε τη συμβουλή της Θεοδώρας προς τον Ιουστινιανό; Ήταν αποτελεσματική;

¹ «νίκα – νίκα»: ήταν το σύνθημα των θεατών, για την ενίσχυση των ηνιόχων στις αρματοδρομίες.

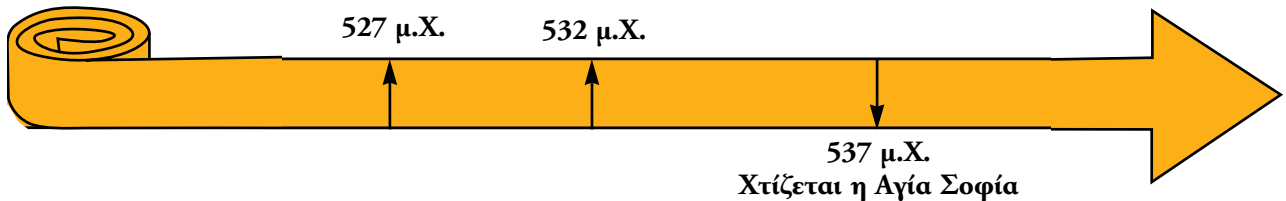
² **Καλόν εντάφιον η βασιλεία**: Είναι καλό να πεθαίνει κανείς βασιλιάς.

³ **πορφύρα**: βαθύ κόκκινο μεταξωτό ύφασμα που φορούσαν μόνο οι βασιλιάδες.

15. Η Αγία Σοφία, ένα αριστούργημα της αρχιτεκτονικής

Μετά τη «στάση του νίκαια» μεγάλο μέρος της Πόλης ξαναχτίζεται. Ο ναός της Αγίας Σοφίας είναι το πρώτο και το μεγαλύτερο έργο. Η Μεγάλη Εκκλησία γίνεται κέντρο της θρησκευτικής και της εθνικής ζωής του Βυζαντίου.

Γέννηση Χριστού

Πρώτη φροντίδα του Ιουστινιανού, μετά τη «στάση του νίκαια», ήταν να χτίσει ό,τι καταστράφηκε και να κάνει την Πόλη ακόμη καλύτερη. Το πιο σημαντικό από τα έργα του ήταν ο ναός της **Αγίας Σοφίας**.

Ανέθεσε το χτίσιμό της σε δυο ονομαστούς Έλληνες αρχιτέκτονες, τον **Ανθέμιο** και τον **Ισίδωρο**. Επιθυμία και εντολή του ήταν ο ναός της **Σοφίας του Θεού** να χτιστεί έτσι, ώστε να ζήσει αιώνες και όμοιός του να μην υπάρχει πουθενά.

Οι δύο αρχιτέκτονες, για να πρωτοτυπήσουν, συνδύασαν το ρυθμό¹ της ορθογώνιας **βασιλικής**, με τον οποίο είχαν χτιστεί οι πρώτοι χριστιανικοί ναοί, και του **περίκεντρου**² ναού με τρούλο. Έτσι γεννήθηκε το σχέδιο της Αγίας Σοφίας και ο νέος ρυθμός, η **βασιλική με τρούλο**. Ο ρυθμός αυτός επηρέασε την αρχιτεκτονική των ναών τόσο, ώστε ακόμη και στις μέρες μας πολλοί ναοί να κτίζονται με αυτό το σχέδιο.

Ο Ιουστινιανός ήθελε το ναό αυτό να τον νιώθουν δικό τους όχι μόνο οι κάτοικοι της Πόλης αλλά όλης της αυτοκρατορίας. Γι' αυτό ζήτησε απ' όσους επιθυμούσαν να προσφέρουν υλικά και χρήματα για το χτίσιμό του. Πολύτιμα μάρμαρα και δισεύρετα υλικά από κάθε γωνιά του κράτους προσφέρθηκαν και μεταφέρθηκαν στην Πόλη. Δέκα χιλιάδες εργάτες και διαλεχτοί τεχνίτες εργάστηκαν πέντε χρόνια χωρίς διακοπή, για να ολοκληρώσουν το έργο.

Η Αγία Σοφία εγκαινιάστηκε το 537 μ.Χ. και ήταν,

1 .Ο Ιουστινιανός προσφέρει την Αγία Σοφία στη Θεοτόκο.
(Ψηφιδωτό από το ναό)

¹ **ρυθμός:** σχέδιο ναού με χαρακτηριστικά γνωρίσματα.

² **περίκεντρος:** κτίριο στρογγυλό ή πολυγωνικό με τρούλο, όπως το Πάνθεον στη Ρώμη (βλ. Κεφ. 2).

όπως την είχε ονειρευτεί ο δημιουργός της, **η καλύτερη στον κόσμο**. Ο Ιουστινιανός, όταν προσήλθε στο ναό την ημέρα των εγκαινίων, σήκωσε εντυπωσιασμένος τα μάτια του στον ουρανό και ψιθύρισε: «**νενίκηκά σε Σολομώντα!**».

Στους αιώνες που ακολούθησαν ο ναός στέγασε όλες τις δόξες και τις δοκιμασίες της Πόλης και της αυτοκρατορίας. Εκεί στέφονταν οι αυτοκράτορες και οι πατριάρχες και τελούνταν οι δοξολογίες των θριάμβων. Εκεί γίνονταν και οι παρακλήσεις του λαού προς την Παναγία για τη σωτηρία της Πόλης, στις ώρες των κινδύνων που την απειλούσαν.

- **Γιατί ο Ιουστινιανός έδωσε προτεραιότητα στο χτίσιμο της Αγίας Σοφίας;**
- **Πώς δημιουργήθηκε ο νέος ρυθμός της βασιλικής με τρούλο;**
- **Σύμφωνα με την πηγή 3, τι είναι εκείνο που εντυπωσιάζει στο ναό της Αγίας Σοφίας και γιατί;**

2. Η Αγία Σοφία, μετά την άλωση της Πόλης από τους Τούρκους, έγινε τζαμί και σήμερα λειτουργεί ως μουσείο.

3.α. Το εσωτερικό της Αγίας Σοφίας, όπως σώζεται σήμερα.

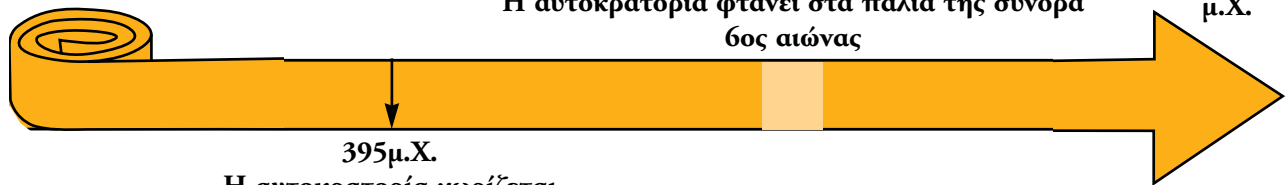
3. «Το θαυμαστό στην Αγία Σοφία είναι ο τρούλος. Δε φαίνεται να στηρίζεται πουθενά, αλλά μοιάζει ως να κρέμεται από τον ουρανό με χρυσή αλυσίδα. Όταν εισέρχεται κανείς στην εκκλησία για να προσευχηθεί, αισθάνεται ότι το κτίσμα αυτό δεν είναι έργο ανθρώπινης δύναμης. Η ψυχή υψώνεται προς τον ουρανό και ο άνθρωπος νιώθει ότι ο θεός είναι κάπου εκεί κοντά και ότι ευχαριστείται κι αυτός να ευρίσκεται εκεί, εις την εκλεκτή κατοικία του.

Προκόπιος, *Περί κτισμάτων*

16. Το βυζαντινό κράτος μεγαλώνει και φτάνει στα παλιά σύνορα της αυτοκρατορίας

Ο Ιουστινιανός κλείνει συνθήκες ειρήνης στην Ανατολή και στρέφεται κατά των κατακτητών της Δύσης. Η αυτοκρατορία φτάνει στα παλιά της σύνορα. Οι μακροχρόνιοι πόλεμοι εξαντλούν το κράτος και το εκθέτουν σε νέους κινδύνους.

Γέννηση Χριστού

Μετά την τακτοποίηση των εσωτερικών προβλημάτων ο Ιουστινιανός στράφηκε στην αντιμετώπιση των εξωτερικών κινδύνων:

- Υπέγραψε συνθήκες ειρήνης με τους γείτονες λαούς στο Δούναβη και με τους Πέρσες στην Ανατολή, δίνοντάς τους πολλά χρήματα.
- Έκανε σκληρούς πολέμους με τους **Γόθους** και τους **Βανδάλους**, που είχαν κατακτήσει τις δυτικές επαρχίες, διέλυσε τα κράτη τους και ανέκτησε τα χαμένα εδάφη της Δύσης και της Αφρικής.

Στους πολέμους αυτούς, που κράτησαν είκοσι περίπου χρόνια, διακρίθηκαν ιδιαίτερα οι στρατηγοί **Βελισάριος** και **Ναρσής**. Οι νίκες και οι κατακτήσεις τους έφεραν τα παρακάτω αποτελέσματα:

- Έδωσαν δόξα στον αυτοκράτορα και αύξησαν το γόητρο του βυζαντινού κράτους.
- Έφτασαν την αυτοκρατορία στα παλαιά της σύνορα και έκαναν τη Μεσόγειο «βυζαντινή λίμνη».
- Άνοιξαν τους δρόμους του εμπορίου και της ναυτικής επικοινωνίας με τη Δύση.
- Βοήθησαν να γίνουν στις δυτικές επαρχίες έργα ισάξια με εκείνα της Πόλης και της Ανατολής.

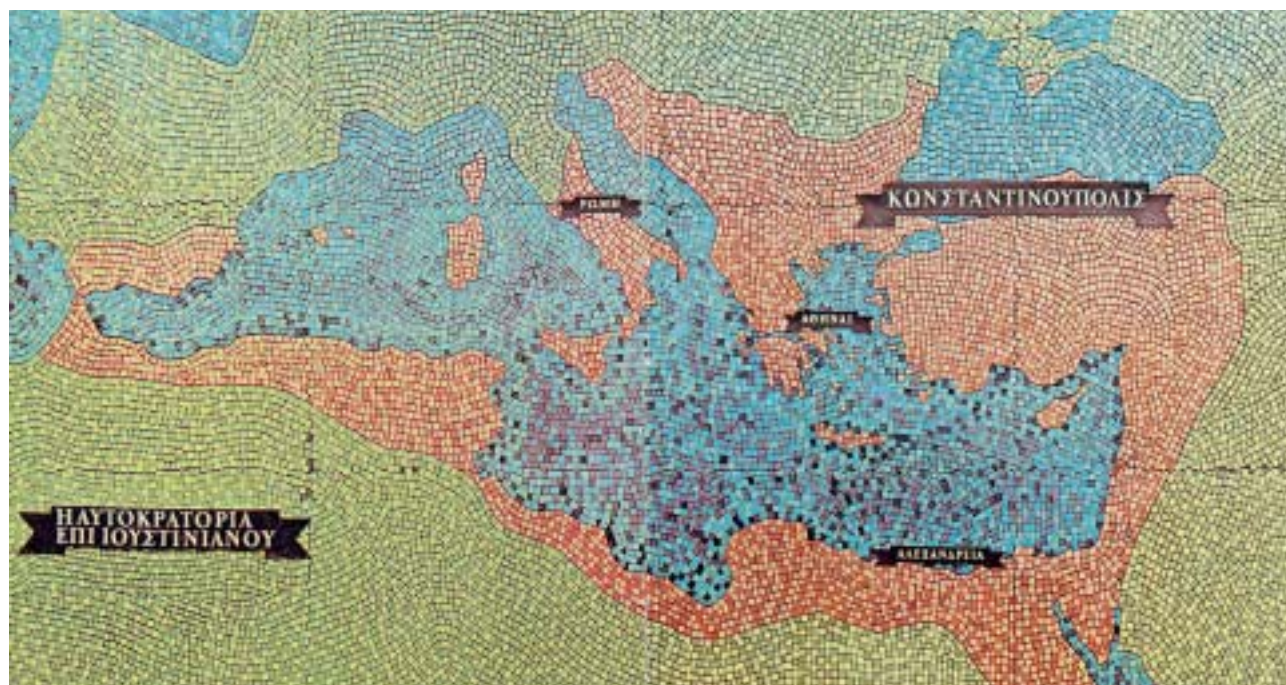

1. Βυζαντινό χρυσό μετάλλιο. Ο έφιππος Ιουστινιανός με στρατιωτική στολή ακολουθεί τη Νίκη, που κρατά δάφνη. (Αθήνα, Νομισματικό Μουσείο).

2. Χάρτης της αυτοκρατορίας πριν από τους πολέμους του Ιουστινιανού

3. Μετά τους πολέμους του Ιουστινιανού η αυτοκρατορία έφτασε στα παλιά της σύνορα. (Παλιός ψηφιδωτός χάρτης, Ναυτικό Μουσείο Πειραιά).

Η επέκταση αυτή όμως είχε και τις αρνητικές πλευρές της. Οι πόλεμοι με τους Γότθους και τους Βανδάλους στη Δύση ήταν μακροχρόνιοι (κράτησαν είκοσι περίπου χρόνια) και:

- Κούρασαν τις στρατιωτικές δυνάμεις και αποδυνάμωσαν τις φρουρές των συνόρων στο Δούναβη και την Ανατολή.
- Εξάντλησαν οικονομικά την αυτοκρατορία και δυσαρέστησαν τους πολίτες, που πλήρωναν το κόστος τους.
- Διευκόλυναν τους Πέρσες να παραβαίνουν συχνά τις συνθήκες ειρήνης, ζητώντας κάθε φορά περισσότερα χρήματα, και τους βόρειους γείτονες να παραβιάζουν τα σύνορα και να λεηλατούν τα βυζαντινά εδάφη.

Όλα αυτά ανάγκασαν τον αυτοκράτορα να στραφεί ξανά στην Ανατολή και ν' αφήσει εκτεθειμένες σε νέους κινδύνους τις δυτικές επαρχίες, που με πολλές θυσίες είχε ανακτήσει.

- Πώς αντιμετώπισε τους εξωτερικούς εχθρούς ο Ιουστινιανός;
- Ποια ήταν τα θετικά και ποια τα αρνητικά αποτελέσματα των πολέμων;

4. Οι οικονομικές συνέπειες των πολέμων

«Οι στρατιωτικές δαπάνες και ο αγώνας κατά των εχθρών χρειάζονται μεγάλη φροντίδα και χωρίς χρήματα αυτά τα πράγματα δεν είναι δυνατόν να γίνουν. Ξαναπήραμε όλη την Αφρική, υποδουλώσαμε τους Βανδάλους και ελπίζουμε να δώσει ο Θεός να πετύχουμε πολλά ακόμη και σπουδαιότερα από αυτά. Γι' αυτό πρέπει να εισπράττονται οι φόροι **τακτικά** και **πρόθυμα** και στις ορισμένες προθεσμίες».

Ιουστινιανός, *Νεαράι*.